

Gej Strejt Alijansa Gay Straight Alliance

UZ POMOĆ

PRED RASUDE NA VIDEO

HOMOFOBIJA U SRBIJI 2010.

ISTRAŽIVANJE I ANALIZA:

JAVNOG MNENJA
STAVOVA GLBT POPULACIJE
DISKRIMINACIJE NA RADNOM MESTU

REALIZACIJU OVOG PROJEKTA SU POMOGLI:

Ambassade van het
Koninkrijk der Nederlanden

Ambasada Kraljevine Holandije

Bundesrepublik Deutschland
Savezna Republika Nemačka

SADRŽAJ

I ISTRAŽIVANJE JAVNOG MNENJA (METODOLOGIJA I OPIS UZORKA)	04
1. UVOD	05
2. OPŠTI ODNOS PREMA HOMOSEKSUALNOSTI	06
3. POZNAVANJE, OBJAŠNJENJE POREKLA I REAKCIJE NA HOMOSEKSUALNOST	08
4. NASILJE PREMA HOMOSEKSUALCIMA	11
5. SOCIJALNE DISTANCE PREMA HOMOSEKSUALCIMA	15
6. PROBLEMI I PRAVO NA ORGANIZOVANJE	19
7. VREDNOSNE ORIJENTACIJE KAO KLJUČNI KORELATI ODNOSA PREMA HOMOSEKSUALNOSTI	21
7.1. TRADICIONALIZAM	24
7.2. AUTORITARNOST	25
7.3. KONFORMIZAM	26
7.4. NACIONALIZAM	26
7.5. ODNOS PREMA DEMOKRATIJI	28
7.6. ODNOS PREMA EVROPSKOJ UNIJI	29
8. OSTALI KORELATI ODNOSA PREMA HOMOSEKSUALNOSTI	30
8.1. MEDIJI	30
8.2. POLITIČKE ORIJENTACIJE	32
8.3. SOCIODEMOGRAFSKA I REGIONALNA OBELEŽJA	35
II STAVOVI GLBT POPULACIJE	38
III DISKRIMINACIJA NA RADNOM MESTU	42

IZVEŠTAJ O ISTRAŽIVANJU JAVNOG MNENJA

METODOLOGIJA

Istraživanje javnog mnenja za potrebe Gej strejt alijanse, koje se odnosi na utvrđivanje stava prema homoseksualnosti, sprovedeno je tokom marta 2010. godine. Istraživanje je realizovano na reprezentativnom uzorku od 1405 ispitanika, na teritoriji cele Srbije (bez Kosova i Metohije). Prikupljanje podataka vršeno je tehnikom direktnog intervjuisanja ispitanika u njihovim domaćinstvima.

OPIS UZORKA

POL

žene – 49%
muškarci – 51%

STAROST

od 15 do 19 godina – 5%
od 20 do 29 – 21%
od 30 do 39 – 17%
od 40 do 49 – 17%
od 50 do 59 – 16%
više od 60 godina – 25%

OBRAZOVANJE

bez škole i sa osnovnom školom – 21%
završena škola za radnička zanimanja – 11%
završena neka druga srednja škola – 48%
završena viša škola ili fakultet – 20%

ZANIMANJE

poljoprivrednik – 6%
NK i PK radnik – 11%
KV i VK radnik – 25%
tenhičar – 14%
službenik – 14%
stručnjak – 14%
domaćica – 10%
učenik i student – 10%

NACIONALNOST

srpska – 86%
ostali – 14%

1. UVOD

Gej strejt alijansa (GSA) je u saradnji sa Centrom za slobodne izbore i demokratiju (CESID) pre nešto više od dve godine (u februaru 2008. godine) sprovedla sveobuhvatno istraživanje javnog mnenja sa temom percepcije homoseksualnosti, prvo takve vrste u Srbiji. Tada postavljen koncept istraživanja homoseksualnosti kao „društvenog konstrukt¹“ (fenomena koji postoji u polju društvenog i političkog života, i varira od trenutnih okolnosti i (ne)dostignutih civilizacijskih normi, koji su konstanta) korišćen je i ovoga puta. Po tom konceptu, akcenat je na utvrđivanju stavova, reakcija i ponašanja javnog mnenja prema postojanju jedne društvene realnosti (a ne realnosti kao takve), odnosno društvene grupe koja je sebe već artikulisala i koja pokušava da se ostvari u polju društvenog i političkog, ali koja u tom procesu nailazi na ozbiljne prepreke. Prepreke se nalaze u predrasudama i stereotipima većinskog (uglavnom tradicionalnog, patrijarhalnog i autoritarnog) javnog mnenja, koje se potom transponuju na političke aktere, koji po definiciji uvek „podilaze“ većini, čime se stvara začarani krug marginalizacije, diskriminacije ili makar „nečinjenja“, koje često znači stagnaciju i regresiju. Zbog toga, prvi korak u prevazilaženju ovih prepreka jeste i detaljan i sveobuhvatan uvid u stavove većine, kao i u pokušaju da se sagledaju uzroci i posledice takvih stavova. Na taj način, planiranje svih akcija i prevazilaženje prepreka na putu punog priznanja i integracije nalazi svoje utemeljenje i postaje relativno kompatibilno sa očekivanjima, percepcijama, strahovima i reakcijama javnosti. Koliko god se nekada činilo da je većinska javnost nepomirljivo suprotstavljena avangardi koju danas čine borci za prava seksualnih manjina, međusobno razumevanje svakako može biti produktivnije od napetosti i zatvaranja u sopstvene krugove koji poriču postojanje realnosti na bilo kojoj strani (realnosti da seksualne manjine postoje ili realnosti da prema njima postoji odijum, šta god bili uzroci i faktori tog odijuma). Približavanja su izvesna, promene se dešavaju, a duh vremena čini svoje - istraživanja služe upravo tome da, sa jedne strane, ucrtaju put i najlakši način do tih promena, kao i da, sa druge strane, evidentiraju promene kroz vreme.

Istraživanje iz 2008. godine je pokazalo visok nivo homofobije, u najširem smislu te reči², sa svim posledicama koje homofobija sobom nosi. Odgovori na pitanje kakvo je stanje sada, dve godine kasnije, nalaze se delom i u ovom izveštaju, odnosno u nalazima i interpretacijama iz ovogodišnjeg istraživanja.

¹ Videti o ovome detaljnije u: Ivana Spasić, *Homoseksualnost i sociologija – od patološkog modela do društvenog konstrukt*, na internet adresi <http://www.gay-serbia.com/teorija/2000/00-02-15-sociologija/index.jsp>, kao i u prethodnom izveštaju sa istraživanja javnog mnenja, koji se nalazi u vlasništvu Gay Straight Alijanse.

² Opšteprihvaćeno je da se termin homofobija danas tumači i koristi u smislu znatno širem nego što reč etimološki označava. Homofobija nije samo strah od osoba sklonih istopolnim seksualnim odnosima, već označava širok dijapazon osećanja, stavova i ponašanja koja nose negativan naboј prema homoseksualcima/kama. Za razliku od drugih fobija, koje su disfunkcionalne po pojedinca, homofobija je, naprotiv, vrlo funkcionalna, jer generiše dominantan tip društvenih vrednosti i čini homofobične pojedince integrisanim u mainstream sistem vrednosti. Videti o ovome detaljnije u tekstu Jane Connor i Alison Thomas-Cottingham, *Homophobia*, na internet adresi <http://www.gay-serbia.com/teorija/2003/03-24-08-homofobija/index.jsp>

U vremenu između dva istraživanja došlo je do značajnih, čak prelomnih događaja koji su u vezi sa promocijom prava gejeva, lezbejki, biseksualnih i transrodnih (GLBT) osoba i organizovanjem GLBT pokreta u Srbiji. Upravo je tema odnosa prema GLBT populaciji u pojedinim trenucima bila dominantna tema javnog diskursa, koja je delila srpsko društvo oštire nego neke druge, naizgled „značajnije“ društvene, ekonomski ili političke teme. Neki od takvih momenata su donošenje Zakona o zabrani diskriminacije (mart 2009. godine) ili pokušaj organizovanja Parade ponosa u Beogradu (septembar 2009. godine). Ovi događaji doprineli su da se tema prava osoba „drugačije“ seksualne orientacije i priznanje njihovom organizovanju postavi kao svojevrsna agenda javne debate i suočavanja javnosti sa potrebom diskutovanja o ovoj temi. Ta debata postavila je pred društvo i državu izazov (ne)prihvatanja civilizacijskih tekovina u potpunom uživanju ljudskih prava za sve manjinske grupe, bez obzira na kojim osnovama se one formirale. Osim toga, **pomenuti događaji i reakcije države i društva na njih stvorili su i specifičnu klimu za promene u stavu javnog mnenja prema pojavi seksualne različitosti, koja je evidentirana u poređenju nalaza iz 2008. i ove godine.** To je, između ostalog, i bio jedan od ciljeva istraživanja, da se sagledaju promene koje su nastale, kao i koji su pravci tih promena – da li je bilo nazadovanja ili napredovanja u pojedinim oblastima stava prema seksualnoj različitosti, indikovanoj prema onome što je javnosti najprijećivije za shvatanje, a to je fenomen homoseksualnosti.

Zašto se baš tema odnosa prema seksualnim manjinama u toku prethodne godine javljala nekoliko puta kao tema od najvišeg javnog značaja i tema koja je pravila ozbiljne podele u društvu? Odgovor na to delom nam daju i druga istraživanja javnog mnenja, koja govore o prevaziđenosti nekih drugih problema, a koja su ranije bila u fokusu javnosti i političkih elita. Tako, istraživanja koja je CESID sproveo u prethodnih godinu dana, pokazuju značajno prevazilaženje etničkih i međunarodnih tenzija, koje su u pretodnih 20 godina bile jedan od osnova konflikata i podela. Manjinske grupe formirane po etničkom poreklu uspevaju da dostignu neophodan stepen priznanja i integracije u društvo i politiku, što rezultuje i smanjenjem etničke distance i prihvatljivosti ovih manjina od strane većine u većini društvenih interakcija. Sledeći korak u prihvatanju različitosti predstavlja priznanje i prihvatanje seksualnih različitosti, koje se neumitno nameće opštim društvenim razvojem, kao i jačanjem i ubrzanjem evropskih integracija. Jedan od načina za potvrđivanje sopstvenih identiteta, što je univerzalna potreba, jeste i potreba da u društvu postoji nešto što je različito, drugo i drugačije (koje se u određenim trenucima i okolnostima percipira i kao neprijateljsko). To „nešto“ različito i drugačije nije više obeleženo nacionalnim predznakom kao dominantnim, već seksualnim i rodnim. Javnost i stakeholder-i tek treba da se odrede prema tom različitom i drugačijem, a svako u svom pozicioniranju pronalazi određene interese i zadovoljava neke potrebe – pojedinci i grupe da budu prihvaćeni u datom sistemu vrednosti ili da ga menjaju (zavisi od pozicije na kojoj se nalaze), a političari i mediji da pridobiju nove pristalice i konzumente koji ih lansiraju u vrhove orbita rejtinga i popularnosti... Društvene grupe koje se formiraju na osnovu seksualnih i rodnih identiteta i organizacije koje ih zastupaju treba da identifikuju svoje saveznike i protivnike i da proaktivnim stavom čine proces prevazilaženja seksualne različitosti kao neprijateljske „drugosti“ što bezbolnjim i bržim. Istraživanja javnog mnenja su jedan od instrumanata koji treba da pomognu na tom putu.

2. OPŠTI STAV PREMA HOMOSEKSUALNOSTI

Kao i u prošlom istraživanju, opšti stav prema homoseksualnosti utvrđivan je na osnovu niza ponovljenih tvrdnji, koje su prema ovoj pojavi afirmativne ili negativne i sa kojima su se ispitanici slagali ili se nisu slagali. U naredne dve tabele date su prvo negativne, a potom afirmativne tvrdnje, sa uporednim podacima iz 2008. i 2010. godine.

Kada je reč o negativnim tvrdnjama, može se reći da je došlo do neznatnog porasta homofobije, najopštije rečeno. Jedino je kod tvrdnje da je homoseksualnost bolest došlo do malog pada broja onih koji se sa tim slažu, sa 70% na 67%. Ipak, ovaj broj je i dalje veoma visok i govori o upornom „odolevanju“ javnog mnenja činjenici da je homoseksualnost davno skinuta sa zvaničnih lista bolesti. I po svim ostalim tvrdnjama homofobija je i dalje veoma visoka, u nekim aspektima nešto i veća nego ranije (na primer, za 6% je više onih koji smatraju da je homoseksualnost veoma opasna po društvo - 50% naspram 56%). Najdrastičnija promena u ciframa desila se kod percepcije nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava homoseksualaca/ki. Šta se desilo u ovom slučaju? **Nevladine organizacije su očigledno postale znatno prepoznatljivije u prethodne dve godine – kako je stav prema pojavi homoseksualnosti generalno negativan, prepoznatljivost organizacija se projektuje u negativnom pravcu.** Za organizacije ovo ne mora biti negativan nalaz – pretpostavka je da ogroman broj ljudi koji je iskazao negativan odnos prema organizacijama u stvari na ovaj način iskazao negativan stav prema onome što one zastupaju, a da realno nisu ni upoznati sa njihovim radom (o prepoznatljivosti organizacija će biti više reči u nastavku izveštaja).

Tabela 1. Ne/slaganje sa negativnim tvrdnjama o homoseksualnosti (u %)

	SLAŽE SE*		NE SLAŽE SE	
	2008	2010	2008	2010
Homoseksualnost je za mene bolest	70	67	17	18
Mislim da je crkva u pravu što osuđuje pojавu homoseksualnosti	60	64	18	15
Državne institucije treba da rade na suzbijanju homoseksualnosti	51	53	26	26
Homoseksualnost je veoma opasna za društvo	50	56	26	24
Homoseksualnost je zapadna izmišljotina, kojom se želi uništiti porodica i naša tradicija	36	38	40	40
Problem homoseksualnosti nam nameće razne nevladine organizacije koje na tome zaraduju	28	47	40	25
Gej parada je čista provokacija ljudi koji su „normalne“ seksualne orijentacije		45		28
Nemam ništa protiv homoseksualca, dok oni to što rade rade u četiri zida		58		21
Nikada se ne bih pomirio/la sa tim da je neka meni bliska osoba homoseksualac		49		26

* razlika u zbiru procenata do 100% je u odgovorima „ne zna, nema stav“, koji nisu prikazani u tabeli

Tri tvrdnje su postavljene prvi put u sadašnjem istraživanju i sve tri potvrđuju pretežnost negativnog stava – 45% ispitanika gej paradu vidi kao vrstu provokacije, a čak 58% pozitivno odgovara na tvrdnju da uopšte nema ništa protiv homoseksualaca, ali da ima protiv javnog istupanja pojedinaca i grupa koje imaju neke veze sa homoseksualcima. Najviše zabrinjava stav koji govori o tome da bi čak polovina ljudi u Srbiji odbacila svoje bližnje u slučaju da saznaju da su oni homoseksualci, odnosno to je broj koji tvrdi da se sa tom činjenicom ne bi nikada pomirili. Manifestacije „nemirenja“ su bile predmet drugog dela istraživanja, gde su upravo ispitivane reakcije na ovakvu činjenicu, na skalama reakcija na čijim su polovima prihvatanje i podržavanje, sa jedne, pa i batine kao vid „lečenja“, sa druge strane.

Kada se pogledaju nalazi iz prethodne tabele, stiče se utisak da je stanje lošije nego pre dve godine. Međutim, ovakvi zaključci nisu jednoznačni. Kada se pogledaju odgovori na tvrdnje koje u afirmativnom smislu govore o homoseksualnosti i svemu onome što je u vezi sa tim, može se videti da se procenat povećao, i to od 1% pa čak do 14%, u zavisnosti od tvrdnje do tvrdnje. I tamo gde nije došlo do povećanja slaganja, procenti su ostali isti, kao u slučaju dve tvrdnje.

I dalje najveći broj ispitanika priznaje homoseksualnosti „prirodnost“ postojanja, koja ne zavisi od vremena u kom se živi – 67% ispitanika i pre dve godine i danas tvrdi da je ova pojava postojala oduvek, a da je ona danas samo predmet javne diskusije i da tu leži cela fama oko ove pojave. Dakle, ne poriče se postojanje pojave, ali postoji protivljenje da se pojava prizna kao legitimna, sa svim reperkusijama koje davanje legitimiteta pojavi sobom nosi!

Minimalne promene na bolje postoje kada je u pitanju stav da svako ima pravo na svoju orientaciju, da treba da postoje mesta dostupna za druženje homoseksualaca, kao i da ovoj grupi treba pomoći da ostvare svoja prava. Osim toga, za po 4% je više onih koji danas tvrde da homoseksualcima treba omogućiti sklapanje brakova ili da je gej parada legitim način borbe za ostvarivanje prava. Ipak, sve ove promene ne donose kvalitativno bitne pomake – očigledno je potrebno nešto mnogo više od protoka vremena od dve godine da bi se preokrenuli odnosi snaga ili da bi se slaganje i neslaganje makar doveli na približno sličan nivo. Uprkos pomacima, i dalje postoji oštro protivljenje ideji da homoseksualci stupaju međusobno u brak, da usvajaju decu, da treba da održavaju svoje manifestacije, da im treba pomoći da ostvare svoja prava...

Međutim, u ovom istraživanju primećena je jedna značajna „svetla“ tačka koja budi optimizam da se stav javnog mnenja može menjati, odnosno da je ta promena većinicirana činjicom da je značajno preovladao stav da su homoseksualci ljudi kao i svi drugi. Iako zvuči skromno, čak i bizarno, priznavanje homoseksualcima svojstva „ljudskosti“ u situaciji u kojoj postoji izrazito negativan stav prema većini društvenih interakcija sa homoseksualcima je pomak. Dok je pre dve godine manje od dve petine ispitanika (38%) smatralo da su „homoseksualci isti ljudi kao i svi mi“, sa tom tvrdnjom se u ovom istraživanju složilo više od polovine njih – 52%. Istovremeno se smanjio broj onih koji se ne slažu sa ovom tvrdnjom i sada je broj onih koji smatraju da homoseksualci nisu ljudi 28%, nasuprot broju od 42% u prošlom istraživanju.

Tabela 2. Ne/slaganje sa pozitivnim tvrdnjama o homoseksualnosti (u %)

	SLAŽE SE*		NE SLAŽE SE	
	2008	2010	2008	2010
Homoseksualnost je postojala otkad je „sveta i veka”, ranije se krilo, a danas se priča o tome	67	67	11	12
Svako ima pravo na svoju seksualnu orijentaciju dok ne ugrožava druge	65	67	14	12
Homoseksualci su isti ljudi kao i svi mi	38	52	42	28
Treba da postoje mesta koja su javna i dostupna za druženje homoseksualaca	22	23	53	55
Homoseksualci su u Srbiji ugrožena grupa i treba im pomoći da ostvare svoja prava	12	15	64	62
Homoseksualcima treba omogućiti da stupaju u bračne odnose	10	14	77	72
Gej parade predstavljaju legitiman način borbe za prava homoseksualaca i trebalo bi da se održavaju	8	12	73	69
Potrebitno je omogućiti homoseksualcima usvajanje dece	8	8	73	79

* razlika u zbiru procenata do 100% je u odgovorima „ne zna, nema stav”, koji nisu prikazani u tabeli

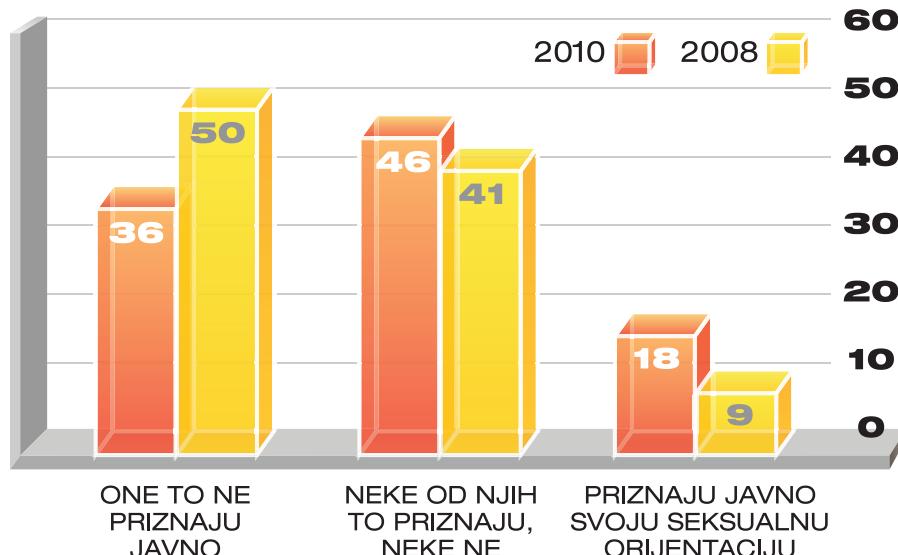
Šta govore ovi nalazi? Činjenica da postoji blago povećanje broja i na strani negativnih i na strani pozitivnih pozicija prema homoseksualnosti govori da je došlo do izvesne i blage polaziracije javnog mnenja, ali polaziracije u kojoj su i dalje dominantna negativna osećanja prema pojavi homoseksualnosti. Ovo istraživanje pokazuje blago smanjenje broja ljudi koji „nemaju stav” i ne znaju da se izjasne po pitanju ove pojave, što govori da je javna debata o svemu onome što se dešavalо „urodila plodom”, jer je svakako zainteresovala veći broj ljudi nego što je to bio slučaj ranije.

3. POZNAVANJE, OBJAŠNJENJE POREKLA I REAKCIJE NA HOMOSEKSUALNOST

Prošlo istraživanje je vrlo jasno pokazalo da stav prema homoseksualnosti u značajnoj meri zavisi od toga da li ljudi u svom okruženju imaju one koji imaju „drugačiju“ seksualnu orientaciju ili nemaju nikakvog kontakta sa tom pojavom. Oni koji imaju interakciju sa takvim osobama imaju veće šanse da se „uvere“ da su „homoseksualci ljudi kao i svi drugi“ pa prema tome imaju blaži i tolerantniji stav i prema pojavi. Ovo istraživanje u potpunosti potvrđuje tu tezu. Ono što ostaje kao nada jeste da će se sa povećanjem broja onih koji javno izražavaju svoju seksualnu orientaciju (bilo u interpersonalnim relacijama, bilo da su to javne ličnosti, kao što je to slučaj u zemljama razvijene demokratske kulture i kulture ljudskih prava) smanjivati homofobija. Taj put je dug, jer u društvu u kom su stege homofobije i diskriminacije jake, „izlazak“ homoseksualaca u javnost nije ni malo lak, pa će taj krug biti teško razbiti.

Nekih pomaka u ovom pravcu ima, barem sudeći prema nalazima ovog istraživanja. Ti pomaci više govore o gej zajednici, a manje o onima „na drugoj strani“. Naime, broj onih koji tvrde da znaju ko su osobe koje su homoseksualci (bilo da ih lično poznaju, bilo posredno) u procenat je isti kao i pre dve godine i iznosi 23% (od čega 11% tvrdi da ih poznaje lično, a 12% posredno). Međutim, odgovor na pitanje da li te osobe priznaju da su homoseksualci ili ne značajno je drugačiji nego pre dve godine. U ovom istraživanju, broj onih koji tvrde da osobe za čiju seksualnu orientaciju znaju, a one to ne priznaju opao je sa 50% na 36%. Istovremeno, raste broj onih čiji poznanici, neki ili svi, priznaju svoj seksualni identitet.

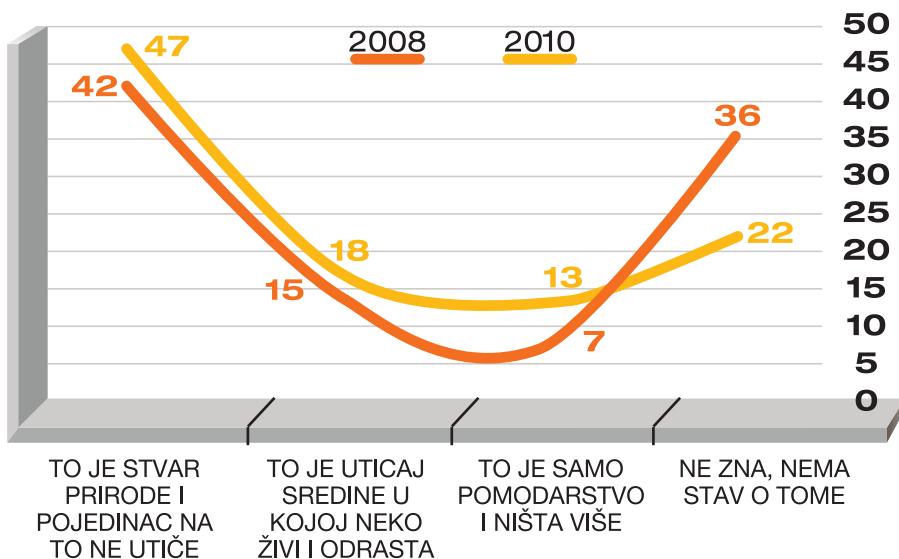
Grafikon 1. Da li te osobe to „priznaju“ ili to kriju od drugih? (u %)

Još nekoliko podataka o prepoznatljivosti homoseksualnosti – ona je znatno više prepoznata kao muška, nego kao ženska. Od onih koji tvrde da znaju ko su osobe homoseksualne orientacije, 51% je reklo da su to samo muškarci, 4% da su to samo žene, a 44% da su to i muškarci i žene; najveći broj ispitanika - 71% - je reklo da su ti ljudi njihovi poznanici; samo 1,5% da su to bliski ili dalji rođaci; 12% da su to prijatelji, 6% kolege sa posla i 9% komšije.

Još jedan nalaz budi optimizam i nagoveštava da su promene u javnom mnenju moguće i da se dešavaju. U pitanju je nalaz koji govori o tome kako se percipira „poreklo“ homoseksualnosti. Najpre, veći je broj onih koji tvrde da je to stvar prirode i da pojedinac ne može da utiče na to da li će biti ili neće biti homoseksualac – taj broj je pre dve godine bio 42%, a danas je 47%. Sa druge strane, porastao je i broj onih koji tvrde da je ta pojava uzrokovana uticajem sredine, kao i da je proizvod čiste društvene konstrukcije u vidu „pomodarstva“. Gde je onda došlo do smanjenja brojki? To je verovatno i najznačajniji zaključak ovog nalaza. **Sa 36% na 22% je opao broj onih koji nemaju stav o ovom pitanju, što znači da se o ovoj pojavi više razmišlja, lakše se artikuliše stav, manje je onih u „sivoj zoni neznanja“, koji svojim biranjem odgovora da nemaju stav ili ne znaju, negiraju postojanje same pojave.** Sve ovo je svakako uzrokovano i svim događanjima i kontekstom o kojima je pisano na početku ovog izveštaja.

Grafikon 2. Šta mislite, zašto neko postaje homoseksualac? (u %)

Ono što se nije promenilo jeste veza između shvatanja porekla homoseksualnosti i stava prema pojavi. Čak 87% onih koji nisu ni malo homofobični, odnosno imaju pozitivan stav prema homoseksualcima smatra da je homoseksualnost prirodna stvar; to smatra i 68% onih koji uglavnom nisu homofobični. Sa druge strane, homofobični, odnosno oni koji imaju negativan stav prema pojavi u najvećoj meri ili ne znaju da objasne njen poreklo ili smatraju da je to stvar „pomodarstva“.

Ovo istraživanje je otišlo i korak dalje u utvrđivanju odnosa prema homoseksualnosti, jer se nije zadržalo na evidentiranju „pasivnih“ dimenzija stavova, odnosno saznajnih i emocionalnih komponenti stava prema pojavi, već je detaljnije istražena i „akciona“, tzv. konativna komponenta stava, koja podrazumeva spremnost na akciju, delovanje, ponašanje... Ova komponenta stavova je ispitivana kroz reakcije na saznanje da je osoba iz okruženja, sa kojom se stupa u manje ili više intenzivne socijalne kontakte, homoseksualac/ka. Nalazi su vrlo zanimljivi. Nekoliko opštih zaključaka se iz ovih nalaza mogu izvući:

- Što je interpersonalni odnos bliskiji i intenzivniji, to je reakcija na činjenicu da je neko homoseksualac burnija i ekstremnija. Ovo se posebno odnosi na decu, jer je u tom slučaju najveći broj onih koji bi čak i „čvrstom rukom“ pokušali da svoje dete „ubede da ne bude homoseksualac“ – čak 17%. Međutim, u slučaju dece najmanji je broj onih koji bi prekinuli odnose, a najviše, čak 62%, onih koji bi razgovorom pokušali da „reše problem“. Sa druge strane, kada je reč o ne tako bliskim odnosima, kao što su komšije ili kolege, dominira stav da se ne treba mešati i da se treba praviti kao da se ništa ne dešava.

- Oni koji su tolerantni i ne-homofobični su takvi o bilo kom tipu odnosa da je reč. Svaki deseti građanin, u proseku (a razlike su minimalne i kreću se od 9% do 11%) bi podržao osobu iz svog okruženja koja je homoseksualac, bez obzira da li se radi o njihovom detetu ili samo komšiji ili kolegi sa posla. Ovo je vrlo značajan nalaz, jer govori ne samo o obimu tolerancije, već i o njenom kvalitetu i intenzitetu. Oni koji su tolerantni, imaju znatno jasniji stav, znaju zašto imaju stav kakav imaju, pa je kvalitet tog stava znatno drugačiji od iracionalne netolerancije koja postoji kod većine. Očekivano je da će u budućnosti, kako tolerancija bude rasla i u obimu (što je gotovo nužan tok razvoja našeg društva, koliko god spor taj razvoj bio), ona znatno više rasti i u kvalitetu i intenzitetu, što je verovatno podjednako značajno.

- Bilo koji tip odnosa da je u pitanju, reakcija, i to bilo kog usmerenja, ne bi izostala. Broj onih koji bi se „pravili ludi“ ne prelazi trećinu ispitanika i to u slučajevima najdaljih društvenih veza.

- Dominira stav da se osobe homoseksualne orijentacije mogu razgovorom ubediti da ne budu to što jesu. U većini odnosa, najveći procenat zauzimaju oni koji bi pokušali da ubede svoje bližnje da ne budu homoseksualci. Taj broj varira od 62% u slučaju dece, do 33% u slučaju komšija.

- Koliko god mali bio taj procenat, zabrinjava činjenica da postoje oni koji se čak i u najudaljenijim vrstama socijalnih odnosa smatraju pozvanim da nasiljem reaguju na činjenicu da je neko homoseksualac. Taj procenat jeste najveći u slučaju reakcije na decu, ali čak 3% populacije bi tuklo svoje kolege ili komšije na saznanje da su homoseksualci.

Tabela 3. Kako biste se ponašali kada bi sledeća osoba bliska vama izjavila da je homoseksualac?* (u %)

	Dete	Roditelj	Rođak	Prijatelj	Kolega sa posla	Komšija
Podržao/la bih takvu osobu	9	9	10	11	11	11
Pravio/la bih se kao da ništa ne znam i nastavio/la da se normalno ponašam	6	13	21	21	34	35
Razgovarao/la bih sa njom/nijim o tome i pokušao/la da ga ubedim da je to pogrešno	62	56	50	46	35	33
Prekinuo/la bih svaki kontakt sa takvom osobom bez objašnjenja	6	16	15	18	17	19
Toj osobi bih „čvrstom rukom”, pa i batinama, isterao/la takve „bubice iz glave”	17	5	4	4	3	3
Ukupno	100	100	100	100	100	100

*Nalazi prikazani u grupi onih koji su dali odgovor na ovo pitanje, odnosno bez odgovora „ne zna, nema stav ili nema tu vrstu odnosa”.

4. NASILJE PREMA HOMOSEKSUALCIMA

Ekstremnom tipu reakcije na pojavu homoseksualnosti, odnosno **nasilju**, posvećena je posebna pažnja u ovom istraživanju. Više je razloga za to. Grupa koja na ovaj način reaguje, koliko god bila (malo)brojna, najglasnija je u svojim reakcijama, kao takva usurpira i medijski prostor i pažnju javnosti i stvara osećaj opštег linča prema homoseksualcima. Osim toga, pretnje nasiljem su jedan od najvažnijih razloga i prepreka za ostvarivanje prava osoba GLBT populacije, s obzirom na činjenicu da su pretnje najglasnije onda kada ova grupa želi da se organizuje i održi svoj javni skup. Ako tome dodamo da je čak i država u septembru prošle godine priznala da se ne može odupreti pretnjama nasiljem, postaje jasno zbog čega je važno utvrditi koji je broj onih koji su spremni na ovakvu reakciju, šta su razlozi za to i kako se sa ovim ozbiljnim problemom boriti.

Tema nasilja otvorena je već u delu u kom su se ispitivale reakcije na pojavu u najbližem okruženju, gde je utvrđeno da bi čak 17% roditelja nasiljem reagovalo na činjenicu da su im deca homoseksualci. Nasilje se, međutim, može manifestovati na mnogo drugih načina i u drugim okolnostima, a istraživanjem se pokušalo utvrditi koji je to dijapazon okolonosti kada se od pojedinaca mogu očekivati nasilne reakcije ili kada neko smatra da je nasilje opravdano.

Postoji svest da je nasilje društveno i politički nekorektno i neprihvatljivo ponašanje. Stoga možemo zaključiti da jedan broj ispitanika pod ovakvim pritiscima ipak ne priznaje nasilje kao vid „borbe“ protiv homoseksualaca, iako možda intimno gaji takav stav. Sa druge strane, može se pretpostaviti i da jedan broj onih koji biraju i opravdavaju nasilje to čine pod pritiskom očekivanja da je upravo to prihvatljivo – oni na taj način pokušavaju da potvrde svoj heteroseksualni identitet, smatraju sebe više uklapljenim u dominantni sistem vrednosti, iako možda u konkretnoj situaciji uopšte ne bi smeli da budu nasilni (jednostavno, popularno je reći da treba „tući pedere“). Istraživanje nasilja i zaključci koji se o ovoj temi izvode nalaze se pod uticajem ova dva unakrsna pritiska više nego neke druge teme, ali može se i pretpostaviti da se ti pritisci na pojedince i međusobno potiru, pa da je ono što se dobije kao nalaz blisko realnosti.

Očekivano, **posredno opravdanje nasilja veće je nego što je to spremnost na samo nasilje**. Najveća „tolerancija“ na nasilje postoji kada je u pitanju javno organizovanje populacije koju karakterišu manjinski seksualni identiteti. Svaki peti građanin smatra da je opravданo pretnjama i nasiljem prekinuti održavanje gej parade, ako se to već ne može učiniti na drugi način. Međutim, u ovom slučaju, neslaganje sa ovom idejom je veliko i iznosi 54%. Osim toga, i pomenuta petina koja opravdava nasilje (20%), prihvata ga uz ogragu „ako se već ne može drugačije sprečiti“. Dakle, ne postoji dominantno javno mnenje koje je nasilnički nastrojeno prema paradi ponosa – većina se ne slaže sa organizovanjem ovakvog događaja, smatra ga provokacijom i slično, ali ako se on već održava, ne treba ga sprečavati nasiljem. Sa ovim podatkom treba da računaju oni koji su zbog pretnji odustali od obezbeđivanja parade ponosa, jer su podlegli pritiscima agresivne manjine, ne većine.

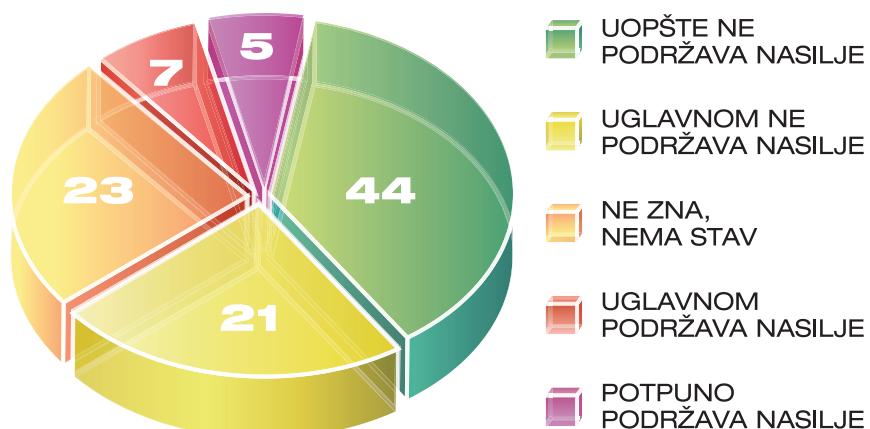
Pre se može reći da bi u slučajevima konkretnog održavanja ovakve manifestacije vladala ravnodušnost, što će se videti iz jednog od narednih nalaza.

Dalje, 14% ispitanika smatra da su nasilje i batine legitimani način za suzbijanje homoseksualnosti. I u ovom slučaju, neslaganje je veće, jer se dve trećine ispitanika ne slaže sa ovom metodom „lečenja“. Isto toliko građana nipošto ne podržava nasilje, šta god da misle o osobama koje su homoseksualci i to je jedan od najvažnijih nalaz u ovom delu. Iznadpolovično je i slaganje da nasilje prema homoseksualcima treba oštro kažnjavati. U ovom slučaju i dileme su najveće u odnosu na sve četiri tvrdnje, jer skoro trećina ispitanika (31%) nije sigurna šta raditi sa onima koji su nasilni prema homoseksualcima.

Tabela 4. Da li se slažete ili ne sa sledećim tvrdnjama? (u %)

	Ne slaže se	Ne zna, nema stav	Slaže se
Ako se već ne može drugačije spričiti, opravdano je gej paradu prekinuti pretnjama ili nasiljem	54	26	20
Samo batinama je moguće homoseksualcima izbiti njihove „bubice“ u glavi	66	20	14
Šta god da mislim o osobama drugačije seksualne orientacije, nipošto ne podržavam nasilje prema njima	13	22	65
Treba oštro kažnjavati sve one koji se nasilno ponašaju prema osobama drugačije seksualne orientacije	16	31	53

Grafikon 3. Indeks (ne)tolerancije na nasilje prema homoseksualcima (u %)

Jasno je i očekivano da je tolerancija na nasilje u jakoj vezi sa opštim stavom prema homoseksualnosti. Međutim, mnogo je više homofobičnih i onih sa negativnim stavom koji nemaju „potencijal” da aktiviraju svoj negativan stav i pretoče ga u reakciju. Tolerantni na pojavu apsolutno odbijaju nasilje kao metodu, dok oni koji su netolerantni na pojavu imaju podeljeno mišljenje o nasilju i jedino oni koji su potpuno homofobični postoji kritična masa od 30% onih koji uglavnom ili potpuno podržavaju nasilje.

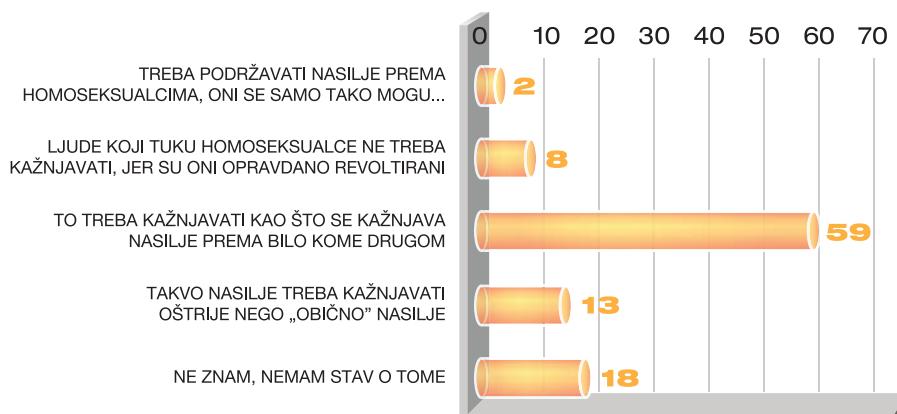
Tabela 5. Odnos homofobije i nasilja prema homoseksualcima (u %)

	Uopšte ne podržava nasilje	Uglavnom ne podržava nasilje	Ne zna, nema stav	Uglavnom podržava nasilje	Potpuno podržava nasilje	Ukupno
Veoma homofobični	18	24	28	16	14	100
Uglavnom homofobični	34	26	28	7	5	100
Neutralan/ ne zna	46	19	30	4	1	100
Uglavnom nisu homofobični	81	11	8	1	0	100
Nisu homofobični	94	5	1	0	0	100
Prosek	44	20	23	7	5	100

Kako država treba da reaguje na nasilje prema homoseksualcima? Većina smatra na način kao i prema bilo kom drugom obliku nasilja – kazne koje za nasilje postoje u pravnom sistemu treba primeniti i u ovom slučaju, ni manje ni više.

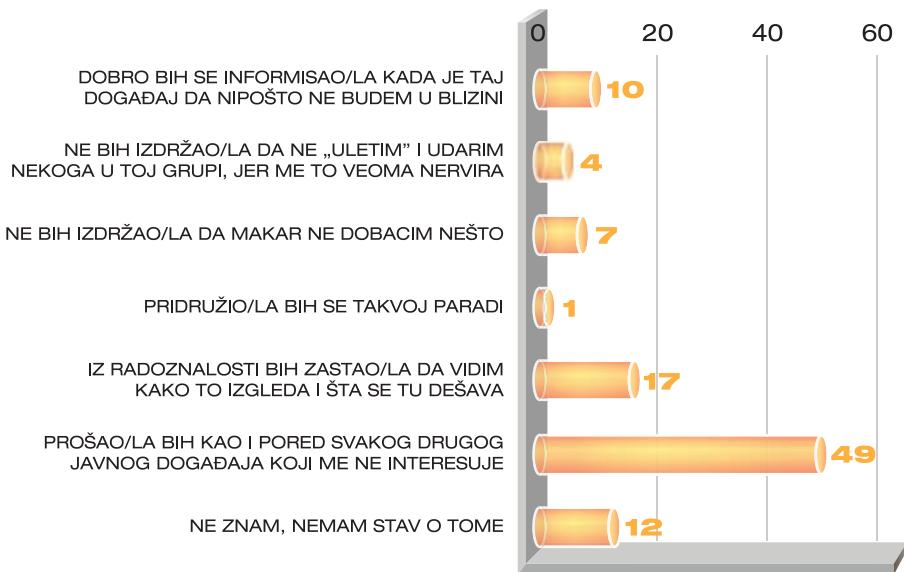
Kada je reč o odgovorima sa druge dve strane dominantnog stava, može se videti da je više onih koji smatraju da je ovaj vid nasilja opasniji od nekog drugog i da ga zbog toga treba oštije sankcionisati – broj ovih je 13%, nasuprot 10% onih koji podržavaju nasilje, bilo u vidu nekažnjavanja ili u vidu eksplicitnog podržavanja nasilnika u svojim nastojanjima da pretuku homoseksualce (8% plus 2%).

Grafikon 4. Šta mislite o nasilju prema osobama drugačije seksualne orijentacije koje se ponekad prema njima primenjuje? (u %)

Jedan od indikatora za potencijalno nasilje je i odnos prema paradi ponosa, kao jednom od najprepoznatljivijih događaja koji reprezentuje pojavu. Najveći broj građana, polovina njih, bi pored ovakvog događaja prošao bez pokazivanja ikakvog interesovanja, jednostavno bi ovakav događaj ignorisali kao i bilo koju drugu vrstu skupa za koju nisu zainteresovani. Druga polovina je podeljena ponovo na dve grupe onih koji imaju pozitivan ili negativan stav prema ovom događaju – oni koji imaju negativan stav – oko jedne petine njih – bi takav događaj izbegli u svakom slučaju, verbalno bi se „obračunali” sa učesnicima ili reagovali nasiljem. Drugi deo (bližu petine, odnosno 17%) bi iz radoznaštosti zastali da vide kako izgleda takva vrsta manifestacije ili bi joj se pridružili. Inače, ovo pitanje ima najmanji broj neodlučnih i onih koji nemaju stav u odnosu na većinu drugih pitanja kojima se indikuje odnos prema homoseksualnosti, što potvrđuje da je ovaj događaj vrlo prepoznatljiv i da verovatno značajan deo javnog mnenja svoj stav prema pojavi formira upravo na osnovu ovog događaja.

Grafikon 5. Zamislite situaciju da prolazite pored gej parade. Kako biste reagovali na to? (u %)

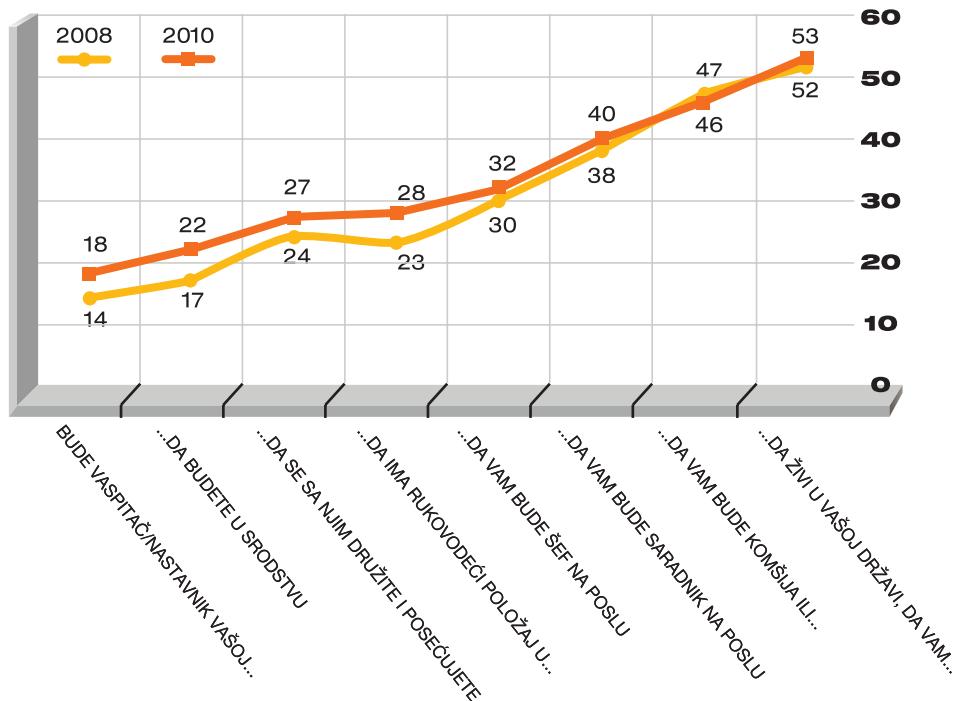

Dakle, **nasilje prema homoseksualcima se ne opravdava, odnosno postoji dominantno protivljenje nasilnom obračunavanju sa pojedincima i grupama koje zastupaju prava GLBT populacije ili pripadaju toj populaciji**. Broj onih koji deklarativno podržavaju nasilje ili ga makar opravdavaju ne prelazi 20% populacije, koji god indikator da je u pitanju, a broj onih koji su i sami spremni na nasilje, kreće se od 2 % do 5% u zavisnosti od situacije do situacije. Izuzetak od ovoga predstavlja okolnost u kojoj roditelji reaguju na homoseksualne sklonosti svoje dece, kada je veći broj spreman da upotrebi silu i na taj način utiče na menjanje stvarnosti.

5. SOCIJALNA DISTANCA PREMA HOMOSEKSUALCIMA

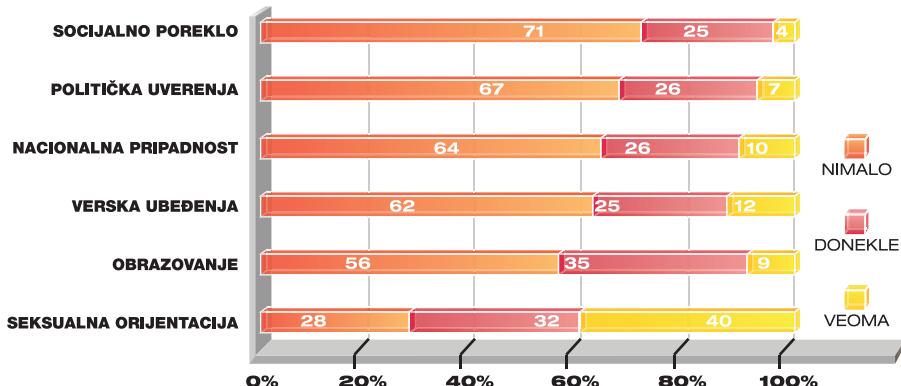
Standardna skala kojom se meri socijalna distanca (Bogardusova skala) korišćena je u oba istraživanja, ovom i istraživanju iz 2008. godine. Koristi se osam različitih izjava kojima se određuje intezitet socijalnih odnosa. Kreće se od najšire socijalne interakcije, gde se hipotezira suživot u političkoj zajednici, pa preko različitih odnosa sve do najbliže socijalne interakcije koja podrzumeva srodstvo, bilo direktno ili preko dece ispitanika. Za većinu ispitanika je prihvatljivo jedino da homoseksualci žive sa njima u istoj državi, dok svi ostali odnosi imaju nadpolovično protivljenje. Najveća distanca je vezana za česte i intezivne oblike socijalne dinamike (obrazovanje dece, srodstvo, druženje), dok je ona nešto niža u oblicima interakcije koji su vezani za posao i komšiluk. Iako je distanca i dalje dosta visoka, beležimo neka pomeranja koja ukazuju na povećanje prihvatljivosti drugačijeg seksualnog ponašanja. To se pre svega odnosi na najmanje poželjne oblike socijane interakcije sa homoseksualcima, koji su značajno porasli. Tako je obrazovanje dece postalo 18% prihvatljivo (ranije 14%), srodstvo 22% (ranije 17%) i tako dalje.

Grafikon 6. Socijalna prihvatljivost homoseksualaca (u %)

U okviru socijalne distance ispitivali smo i koje to osobine mogu biti ispitanicima prepreka za sklapanje prijateljstva. Koristili smo šestostepenu skalu odlika pojedinaca (obrazovanje, socijalno poreklo, nacionalna pripadnost, versko ubeđenje, političko uverenje i seksualna orientacija), sa mogućnošću da se ispitanici izjasne u kojoj meri je ta odlika za njih smetnja pri sklapanju prijateljstva.

Grafikon 7. Osobine koje su prepreka prijateljstvu (u %)

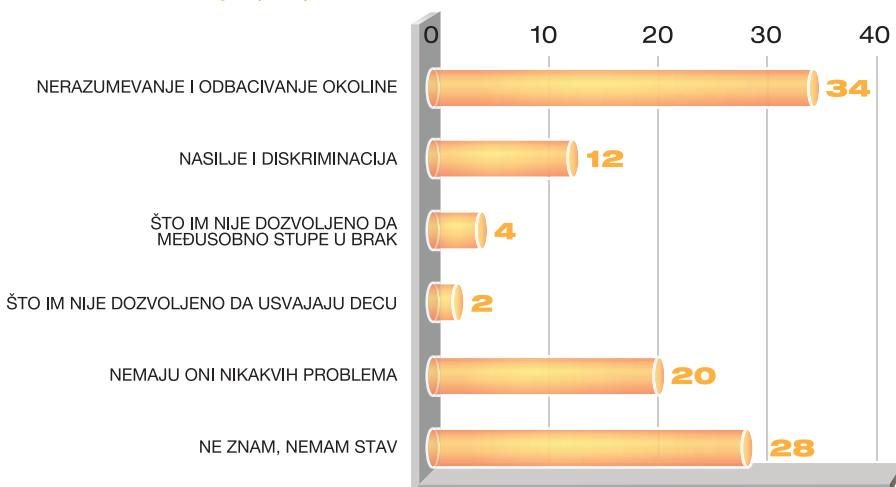

Jedino se seksualna orientacija izdvojila kao karakteristika koja može biti prepreka za bližu interpersonalnu komunikaciju! Kod onih koji su homofobični skoro 90% vidi tu orijentaciju kao prepreku druženju, dok je to kod nehomofobičnih tek kod svakog devetog ispitanika iz te grupe.

6. PROBLEMI I PRAVO NA ORGANIZOVANJE

Nije lako onima koji o određenoj grupi ljudi imaju negativan stav da priznaju da ta grupa ima probleme, jer time delimično priznaju da su i oni sami neko ko toj grupi predstavlja problem. Zbog toga ne čudi nalaz po kom skoro polovina ispitanika smatra ili da homoseksualci nemaju nikakve probleme (20%) ili nemaju stav o ovome (28%). Oni koji su bili spremni da daju odgovor na ovo pitanje, u najvećoj meri smatraju da je problem nerazumevanje i odbacivanje okoline – to smatra jedna trećina ispitanika. Diskriminaciju i nasilje kao problem prepoznaće 12% ispitanika, dok veoma mali broj njih smatra da su problemi neomogućavanje homoseksualcima da stupaju u brak i usvajaju decu. Ovo i ne čudi, jer prema ta dva prava postoji vrlo raširen negativan stav i neprihvatanje.

Grafikon 8. Šta mislite šta su glavni problemi osoba koje su homoseksualci u Srbiji? (u %)

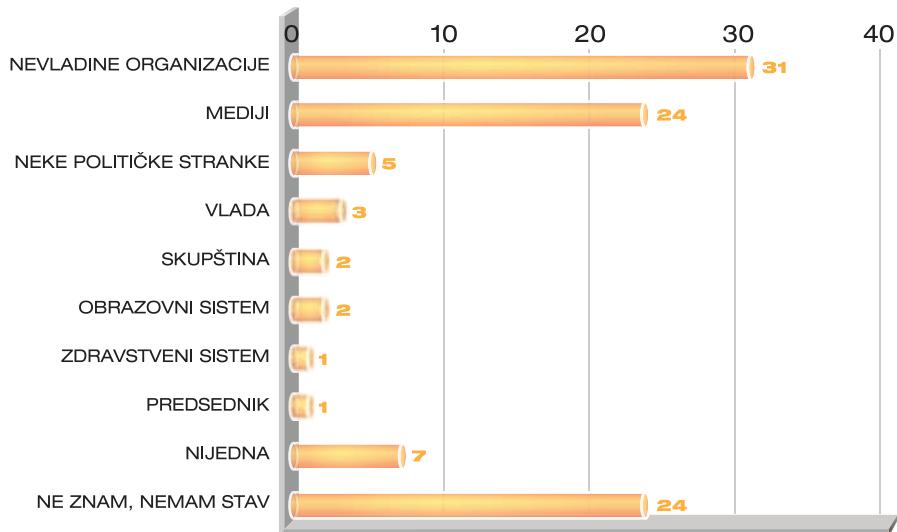

Obzirom na već utvrđenu činjenicu da je muška homoseksualnost prepoznatljivija od ženske, očekivan je nalaz po kom ispitanici smatraju da veće probleme imaju muškarci nego žene koji su homoseksualne orientacije. Da više problema imaju muškarci nego žene smatra 27% ispitanika; da su žene ugroženje smatra samo 3% ispitanika, a odgovor i jedni i drugi izabralo je 40%; 30% nije znalo da odgovori na ovo pitanje.

Okolnosti koje su pratile prošlogodišnje događaje i pokušaje manjinskih seksualnih zajednica da artikulišu svoja prava pokazale su da bez organizovane podrške od strane različitih društvenih i političkih aktera njihova nastojanja mogu ostati samo na nivou pokušaja. Bez podrške institucija, koje po definiciji treba da omoguće svim građanima uživanje njihovih prava, nije bilo nikako moguće ni organizovati paradu ponosa prošle godine – jedan deo javnog mnenja se tome može radovati, drugi to može osporavati, ali svi itekako dobro prepoznavaju nemoć državnih institucija da urade svoj posao u pravcu osiguranja i promocije prava **svih** njenih građana.

Ko, prema mišljenju građana Srbije, najviše čini za promociju prava homoseksualaca? Bez obzira da li o tome imaju pozitivan ili negativan stav, više od polovine ispitanika vidi organizacije civilnog sektora kao nekog ko u najvećoj meri brani prava osoba drugačije seksualne orientacije. Skoro trećina ispitanika smatra da su nevladine organizacije najznačajnija podrška seksualnim manjinama u borbi za njihova prava, a četvrtina da su to mediji. Na državne, odnosno političke institucije ukupno „otpada“ svega 6% odgovora (Vlada, Skupština, Predsednik u zbiru), dok na glavne društvene servise i delatnosti, zdravstvo i obrazovanje, ukupno 3% odgovora.

Grafikon 9. Koje institucije najviše promovišu prava homoseksualaca? (u %)

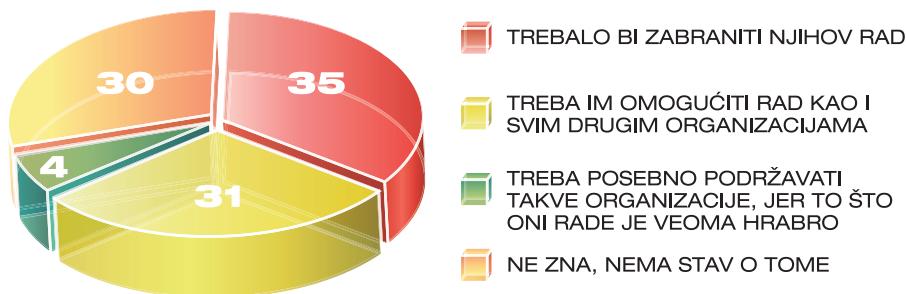

Ovo je vrlo važan nalaz koji govori o urgentnoj potrebi da se sistem, koji u svojim rukama poseduje sve instrumente za promociju i osiguranja ljudskih prava (što je osnovni postulat vladavine prava na kom počivaju sve moderne demokratije) počne ozbiljnije baviti društvenom grupom koja se formira na osnovu seksualne razlicitosti i njenim pravima i slobodama. Ukoliko je postignut konsenzus da se naše društvo uredi na civilizacijskim tekovinama vladavine prava, više se uopšte ne dovodi u pitanje da li treba osigurati poštovanje prava **svih** manjina koje sebe definišu kao takve, već samo kada i kako to učiniti. Selektivno poštovanje principa vladavine ljudskih prava, u smislu davanja prava etničkim ili socijalnim grupama, a ne i seksualnim, dovodi u pitanje čitav sistem, jer se prava manjina poštuju u potpunosti ili se ne poštuju uopšte. Stoga, kakva god bila društvena ili vrednosna klima za ne/prihvatanje, političke elite imaju ogromnu odgovornost i da tu klimu menjaju u pravcu onoga što je održivije u budućnosti i što je pretpostavka opšteg društvenog razvoja..

Inače, stav da državne institucije ne čine ništa ili čine vrlo malo u pravcu promocije prava homoseksualaca ne zavisi niti od opšteg stava prema homoseksualnosti niti od bilo kog drugog stava koji se odnosi na ovu pojавu. Jednostavno rečeno, šta god mislili o ovoj pojavi, državne institucije i javne servise niko ne vidi kao mesta gde seksualne manjine mogu naći podršku i uporište.

Obzirom da se nevladine organizacije prepozajnu kao najznačajniji akter u promociji i zaštiti prava seksualnih manjina, kakvo je mišljenje javnosti o njima? Ova tema je otvorena time što je odnos prema ovom tipu organizacija uzet i kao indikator za opšti stav prema homoseksualnosti, gde se vidi da se znatno promenio odnos prema njima u negativnom smeru u odnosu od pre dve godine. One se vide kao neko ko bez potrebe nameće javnosti temu prava seksualnih manjina i na tome dobro zarađuje (što nije slučaj samo sa mišljenjem o ovoj vrsti organizacija, ovo je mišljenje o nevladinim organizacijama u Srbiji, generalno!). Na eksplícitno pitanje o stavu prema radu NVO koje se zalažu za prava seksualnih manjina, mišljenja su vrlo podeljena – iako više od trećine ispitanika (35%) smatra da ovim organizacijama treba zabraniti rad, 31% smatra da one treba da rade svoj posao kao i bilo koja druga organizacija; 4% je za „pozitivnu diskriminaciju“ ovih organizacija, dok čak 30% o njima nema nikakav stav.

Grafikon 10. Šta mislite o organizacijama koje se bave zaštitom i promocijom prava seksualnih manjina? (u %)

Da li ljudi uopšte znaju šta ovakve organizacije rade, kao i koje su to organizacije konkretno? Malo verovatno. Trećina priznaje da ne zna za šta se ove organizacije zalažu – 34%; više od trećine - 36%, smatra da se organizacije bore da homoseksualci imaju ista prava kao i svi drugi, dok 30% tvrdi da je predmet njihovog rada borba za neka posebna prava.

Ne čudi ovako veliki broj onih koji nemaju stav, s obzirom da većina nije čula za konkretnе organizacije koje se bave zastupanjem prava seksualnih manjina. Čudi što je veći broj onih koji daju opštu ocenu njihovog rada i stav o tome kako ih treba tretirati nego što je broj onih koji uopšte znaju koje su to organizacije i šta one rade.

Od tri testirane organizacije, najprepoznatljivija ja Gej strejt alijansa, za koju tvrdi da je čulo 27% ispitanika. Za druge dve organizacije, Kviriјa i Labris čuo je približno isti broj ljudi, 12%, odnosno 11%.

Tabela 6. Da li ste čuli za neku od sledećih organizacija koje se bave zaštitom i promocijom prava seksualnih manjina? (u %)

	Čuo/la	Nije čuo/la
GEJ STREJT ALIJANSА	27	73
QUEERIA (KVIRIЈA)	12	88
LABRIS	11	89

7. VREDNOSNE ORIJENTACIJE KAO GLAVNI KORELATI ODNOSA PREMA HOMOSEKSUALNOSTI

Hipoteza koju smo postavili u procesu koncipiranja istraživanja odnosila se na pretpostavku da vrednosni okviri određuju konkretne stavove ispitanika i da je upravo to ključni osnov za stav prema homoseksualnosti. Ova teza je već testirana u istraživanju od pre dve godine, a sada se potvrđuje bez dileme. Vrednosne orientacije su znatno relevantniji korelat stava prema ovoj pojavi, znatno više nego što je to npr. socijalni ili demografski kontekst i obeležja pojedinaca, koji se samo posredno, preko vrednosti, reflektuju na stav prema homoseksualnosti (utoliko što su, na primer, manje obrazovani tradicionalniji i konzervativniji). Ni regionalne razlike ne igraju značajnu ulogu, o čemu će više reći biti na kraju izveštaja.

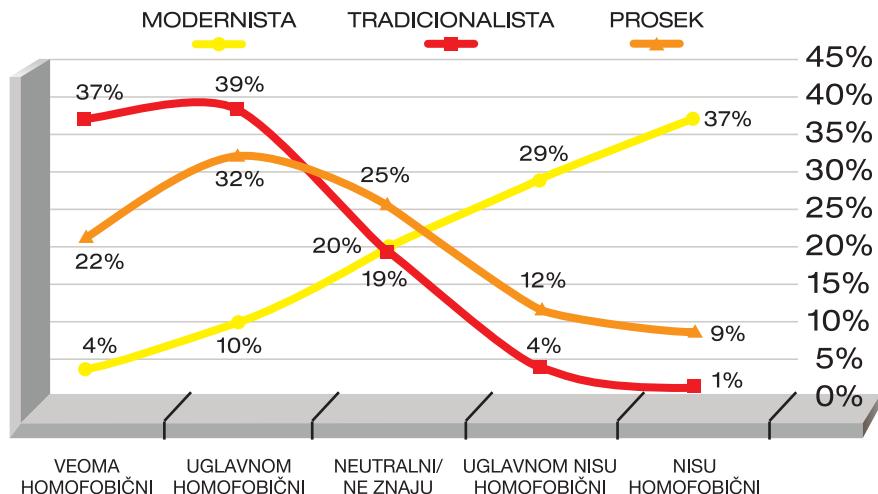
Nekoliko vrednosnih dimenzija stavljeno je u kontekst odnosa prema homoseksualnosti: tradicionalizam, autoritarnost, konformizam i nacionalizam. Osim njih, još dve teme su posredno, preko vrednosti, u vezi sa stavom prema homoseksualnosti, a to su stav prema demokratiji kao poretku i odnos prema Evropskoj uniji.

7.1. TRADICIONALIZAM

Nizom tvrdnji³ smo definisali ovaj vrednosni okvir ispitanika, a u odnosu tradicionalista i modernista značajnu prevagu odnose prvi. Skoro dve trećine ljudi, prema izjavama koje su nam dali, možemo svrstati u tradicionaliste (po 31% umerenih tradicionalista i tradicionalista), dok je modernista manje od jedne petine (11% umerenih modernista i 8% modernista). Ukoliko uzmemosamo krajnje stavove, vidimo da vrednosna matrica dominantno određuje odnos prema homoseksualnosti. Dominantno negativan stav prema homoseksualnosti boji i vrednosnu matricu. Kod modernista dominantni su uglavnom nehomofobični, dok kod njih nalazimo 14% onih koji su veoma ili uglavnom homofobični. Kod tradicionalista ima samo 5% onih koji uglavnom nisu homofobični ili nisu uopšte homofobični, a 76% onih koji su homofobični u različitom obimu. Za razliku od istraživanja koje smo imali pre dve godine, smanjena je razlika između negativnih odnosa prema homoseksualnosti. Tada je negativan odnos prema homoseksualcima imalo 85% tradicionalista, a kod modernista ona je iznosila oko 30%.

³ To su sledeće tvrdnje: Rukovodeća mesta u poslovnom svetu treba da budu u rukama muškaraca; Najvažnija vrlina svake žene je da bude dobra supruga i majka; Treba se čvrsto držati narodnih običaja i tradicije; Treba se držati onog morala koji propoveda moja verska zajednica.

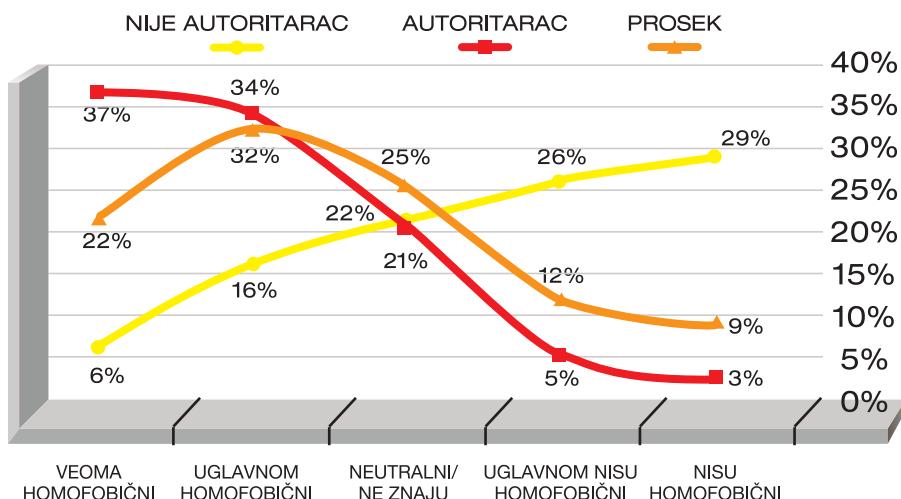
Grafikon 11. Tradicionalizam i odnos prema homoseksualnosti

7.2. AUTORITARNOST

Autoritarnost je druga vrednosna orijentacija koja je ispitivana⁴. Istraživanje je pokazalo da je naše društvo pretežno autoritarno, ali su se stvari promenile u pozitivnom smeru. Neautoritarnih je sada preko 25%, a pre dve godine je bilo 18%, dok je broj autoritarnih ostao isti - 50%. To znači da su se neodlučni dominantno usmerili ka oblicima ne-autoritarnog ponašanja.

Grafikon 12. Autoritarnost i odnos prema homoseksualnosti

⁴ Tvrđnje kojima je testirana autoritarnost su: Decu treba vaspitavati u strogoj disciplini; Učitelji i nastavnici treba da budu strogi sa učenicima; Ovoj državi je potreban jak i neustrašiv vođa koga će narod slediti; Poštovanje autoriteta je najveća vrlina koju deca danas treba da nauče.

Autoritarnost je ispitivana kao orientacija koja je više usmerena ka modelima uređenja društva, a ne uređenja domena privatnog, što je matrica određenja tradicionalnosti. Stoga je kod autoritaraca više onih koji nisu homofobični (5% uglavnom nisu nehomofobični i 3% nisu uopšte homofobičnih) nego što je to slučaj sa istim vrednosnim stavom kod tradicionalista. Promene su uočljive i kada su u pitanju vremenske dimenzije. Pre dve godine je kod autoritarnih bilo svega 4% koji nisu homofobični (4% uglavnom nisu homofobični i 0% nisu uopšte homofobični), a danas ih je duplo više. Sa druge strane u kategoriji neautoritaraca je mnogo više onih koji nisu homofobični ili uglavnom nisu homofobični (sada ih je 55%, a pre dve godine ih je bilo 44%).

7.3. KONFORMIZAM

Konformizam⁵, kao tip ponašanja i razmišljanja koji podrazumeva nekritičko prihvatanje stavova i ponašanje drugih (posebno većine) predstavlja element kojim se objašnjava ne samo nastanak stavova, već i njihovo održavanje i prenošenje. Konformizam je posebno jak kada su u pitanju „tradicionalno“ neprihvatljive pojave kao što je homoseksualnost.

Tabela 7. Konformizam i odnos prema homoseksualnosti 2008 i 2010 (u %)

	Nekonformista 2010	Nekonformista 2008	Konformista 2010	Konformista 2008
Veoma homofobični	12	13	36	51
Uglavnom homofobični	22	22	38	35
Neutralan/ne zna	22	36	21	10
Uglavnom nisu homofobični	24	26	3	5
Nisu homofobični	21	3	2	0

Kao i kod predhodnih vrednosnih obeležja ponovo beležimo pozitivan trend, generalno. Naime, u kategoriji konformista opada broj homofobičnih, dok u kategoriji nekonformista raste broj nehomofobičnih. Treba reći da se nije značajno promenio odnos između konformista i nekonformista, a da je očigledno menjanje fokusa javnog mnenja i ono što se dešava u javnom mnenju uticalo na stavove konformista.

7.4. NACIONALIZAM

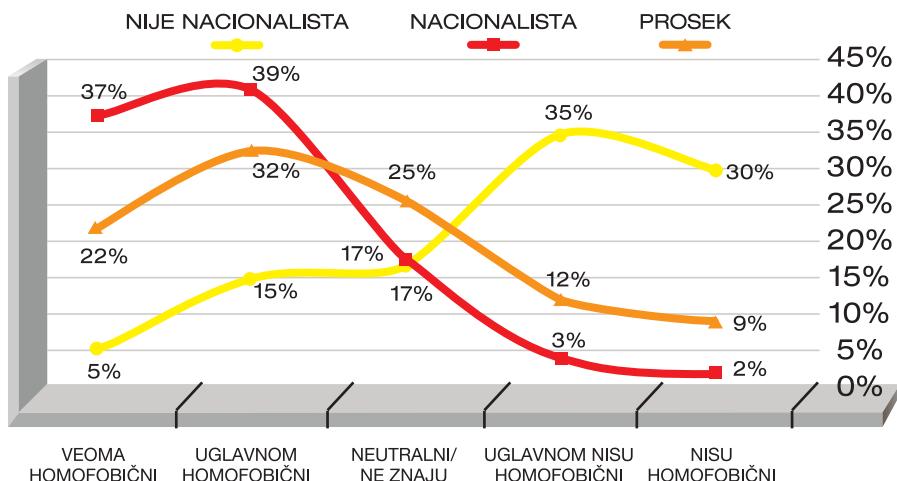
Nacionalizam⁶ je viđen kao odnos prema naciji kao referentnoj grupi identifikovanja, a kako se nacija na ovim postorima shvata kao deo „proširene porodice“ prepostavka je bila da će se javiti visoka korelacija između negativnog stava prema homoseksualnosti i nacionalizma. Kao i u prethodnom istraživanju tako se i ovde pokazala ispravnost

⁵ Za indikovanje konformizma korišćene su sledeće tvrdnje: Uvek se ponašam onako kako to okolina od mene očekuje; Ne volim da se raspravljam sa nečemu ako imamo različito mišljenje; Trudim se da se ne razlikujem previše od drugih ljudi iz mog okruženja; Ne volim iznositi svoje mišljenje ako znam da će se ono razlikovati od drugih.

⁶ Nacionalizam je testiran putem sledećih tvrdnji: Spreman sam da se žrtvujem za interes mog naroda; Treba biti oprezan prema drugim narodima i kada nam se pokazuju kao prijatelji; Zbog mešanja različitih kultura, preti nam opasnost da izgubimo svoj identitet; Čini mi se da su ljudi iz mog naroda bolji nego ljudi iz drugih naroda.

postavljene hipoteze. Skoro osam od deset nacionalista ima homofobične stavove, dok među njima tek svaki dvadeseti delimično ili potpuno nije homofobičan. Sa druge strane, nenacionalni stav sa sobom povlači suprotne stavove prema homoseksualcima. Dva od tri nenacionalno orijentisana ispitanika nisu homofobični, dok je sa druge strane svaki peti homofobičan (zbir veoma i uglavnom homofobičnih).

Grafikon 13. Nacionalizam i odnos prema homoseksualnosti

Pojedinačno određene vrednosne dimenzije ukazuju na stav prema homoseksualnosti. Ipak, treba videti u kojoj meri postoji zajednički imenitelj za sva stavovska ponašanja i kako se on može iskazati. U tom cilju koristimo klaster analizu, kojom se „povezuju“ ispitanici određenih zajedničkih karakteristika.

Tabela 8. Klaster⁷ odnosa prema homoseksualnosti po vrednosnim orientacijama

Klaster	1	2	3	4	5	Prosek
Modernista	6%	0%	28%	75%	3%	19%
Neutralan/nema stav	29%	4%	41%	20%	14%	19%
Tradicioanalista	65%	96%	31%	5%	83%	62%
Nekonformista	23%		18%	80%	63%	32%
Neutralan/ne zna	36%	2%	43%	16%	37%	23%
Konformista	41%	98%	40%	4%		45%
Nije autoritarac	70%	1%	2%	77%	1%	26%
Neutralan/ne zna	30%	10%	31%	18%	27%	21%
Autoritarac		89%	67%	6%	72%	53%
Nije nacionalista	28%	4%	40%	74%	6%	27%
Neutralan/ne zna	41%	13%	42%	21%	28%	27%
Nacionalista	31%	84%	18%	5%	66%	47%
Nije homofobičan	6%	2%	35%	71%	3%	21%
Neutralan/ne zna	34%	19%	39%	20%	18%	25%
Homofobičan	60%	79%	26%	8%	79%	55%
Učešće klastera	17%	31%	17%	17%	18%	

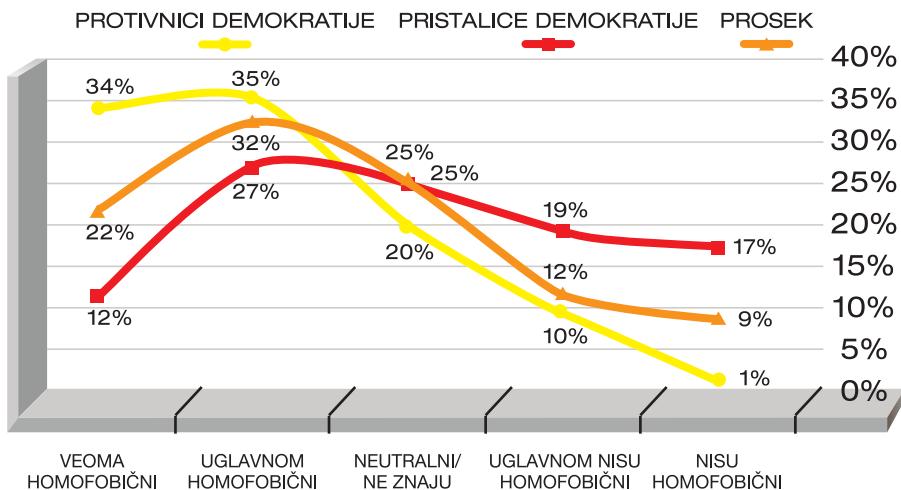
7 Klaster predstavlja grupu ispitanika, koji imaju određene zajedničke karakteristike.

Imajući u vidu vrednosne stavove pripadnika pojedinih klastera, krajnje polove predstavljaju pripadnici klastera 2 i klastera 4. **U klasteru 2**, koji čini skoro trećinu populacije, pripadaju svi oni koji imaju negativne vrednosne orijentacije izvedene do kraja. To su osobe koje su tradicionalisti, konformisti, autoritarni, nacionalisti i homofobični. Sa druge strane, **klaster 4** čine „svetle tačke“ vrednosnih dimenzija, a radi se o osobama koje su modernisti, nekonformisti, a nisu autoritarni, nacionalisti i homofobični. Ovom klasteru pripada manje od petine stanovništva. „Negativnom“ klasteru 2 vrlo je sličan **klaster 5**, sa tim da u ovom klasteru postoji razlika vezana za konformizam. Tu pripadaju ljudi koji se ne prepustaju većini, već se može reći da indukuju stavove većine. U **klasteru 1** takođe dominiraju negativna vrednosna opredeljenja, pre svega u domenu tradicionalizma i homofobije, dok su nacionalizam i konformizam podeljeni u sve tri skupine u ovoj grupi. Ono što ih čini „boljom“ varijantom u odnosu na klastere 2 i 5 je njihov neautoritarni stav. Ostaje **klaster 3** gde pored autoritarnosti koja dominira sve ostale vrednosne dimenzije dele učešnike u ovoj skupini.

7.5. DEMOKRATIJA

Demokratija⁸ nije samo politički sistem, već je u širem smislu reči i vrednosni sistem u kom se poštuju prava svih, omogućava jednakost u uživanju civilizacijskih tekovina i dostignuća, poštuju pravila i procedure... Zbog toga, nije nebitno u kakvoj su vezi odnos prema homoseksualnosti i demokratija, a pokazuje se da ta veza postoji. Među onima koji imaju negativan stav prema homoseksualnosti znatno je više onih koji dovode u pitanje demokratiju kao sistem i u nju nemaju poverenja, nego što je to u grupi tolerantnih. Tako, među protivnicima demokratije je skoro 70% onih koji su potpuno ili uglavnom homofobični; sa druge strane, među pristalicama demokratije je znatno iznad proseka tolerantnih na pojavu homoseksualnosti (prosek 21%, među pristalicama demokratije 36%).

Grafikon 14. Demokratija i odnos prema homoseksualnosti

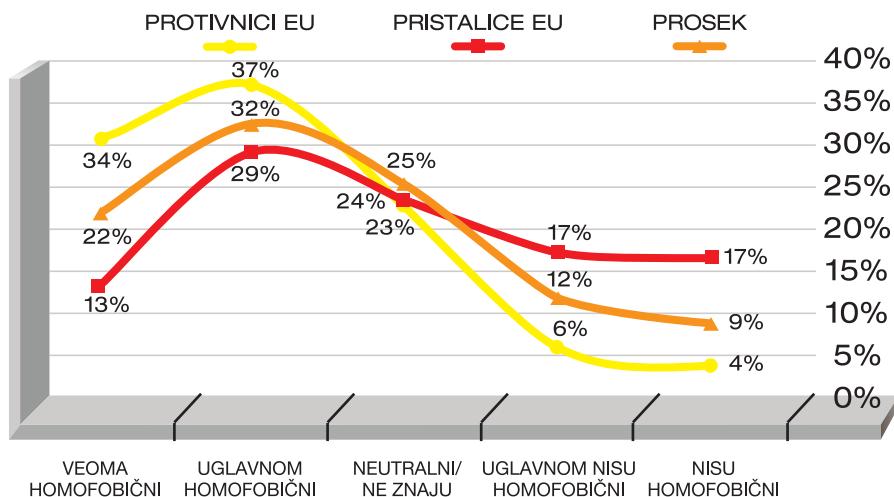

⁸ Tvrđnje za formiranje odnosa prema demokratiji bile su: Demokratije nisu uspešne u održavanju reda i Demokratija možda ima svojih mana, ali je bolja od svih drugih oblika vladavine.

7.6. ODNOS PREMA EVROPSKOJ UNIJI.⁹

Zašto i na koji način se dovodi u vezi stav prema Evropskoj uniji i odnos prema homoseksualnosti? Odnos prema EU u sebi sublimira niz vrednosti o prihvatanju modernih, „proevropskih“ tekovina, među kojima su i osvajanje novih generacija ljudskih prava. Onaj ko je pristalica ulaska Srbije u EU i ko EU vidi kao sistem koji će nas dovesti do normalnosti, po pretpostavci ima pozitivniji stav i prema seksualnim manjinama. Ta teza je potvrđena istraživanjem, time što se vidi prisustvo onih koji su homofobični među protivnicima EU u znatno većoj meri od proseka.

Grafikon 15. EU i odnos prema homoseksualnosti

⁹ Тврдње за формирање односа према ЕУ су биле: ЕУ је гарант мира, стабилности и развоја Србије и Улaskom u EU ризикујемо да изгубимо национални идентитет и културу.

8. OSTALI KORELATI ODNOŠA PREMA HOMOSEKSUALNOSTI

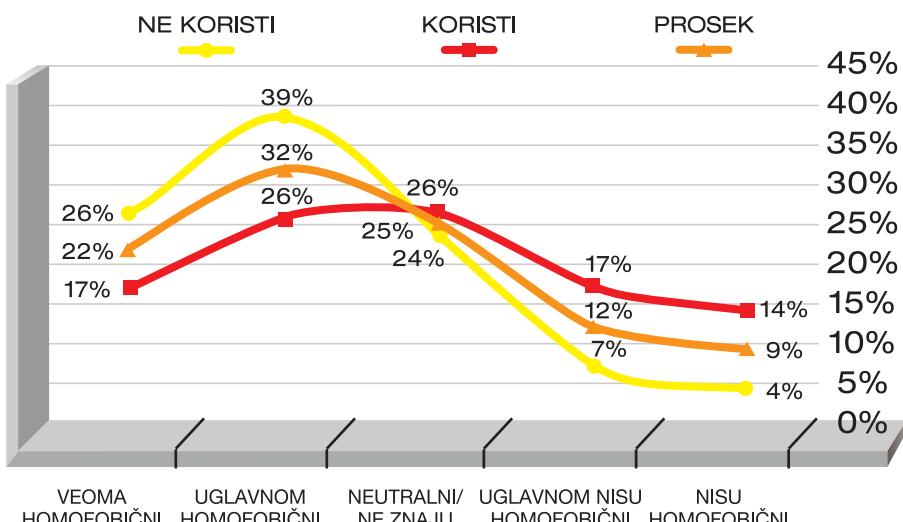
8.1. MEDIJI

Više nalaza iz ovog istraživanja govori o vezi između nivoa informisnosti i postojanju predrasuda, stereotipa i distance prema homoseksualcima. Oni koji su više informisani, više se interesuju za ono što ih okružuje, pa kroz informacije imaju veće šanse da sruše barijere predrasuda kojima su okruženi. Oni time dobijaju šansu da čuju ili vide da nije sve onako kako zamišljaju, kako su ih učili, da postoje i nešto drugačije od onoga što je njihov okvir u kom žive i deluju.

Sa druge strane, informisanje podrazumeva i kulturu otvorenosti prema onome što dolazi spolja, prema novim idejama, saznanjima, načinima komunikacije. Način na koji se prihvataju novi mediji, poput Interneta, govore i o iskoraku napred u pogledu pomenute otvorenosti ne samo da se dođe do informacija, već i da se do njih dođe na nov način, koji podrazumeva učenje i menjanje sebe.

Zbog toga, ne čudi podatak da je stepen korišćenja interneta u određenoj statističkoj vezi sa stepenom homofobije i odbijanja/prihvatanja drugačije seksualne orientacije. Oni koji koriste internet iznad proseka imaju šanse da ne razviju negativan odnos prema homoseksualnosti – među onima koji ga ne koriste, iznad proseka je umereno ili potpuno homofobičnih.

Grafikon 16. Korišćenje interneta i odnos prema homoseksualnosti

Osim podatka da manjak informacija znači i manjak šanse da se prevaziđu negativni odnosi prema homoseksualcima, nije nebitno ni odakle se dobijaju informacije, odnosno koji medij se bira kao neki koji će podržavati stavove i očekivanja u skladu sa vrednosnim sistemom koji pojedinac neguje. Ovaj međuodnos je takav da je teško utvrditi šta je uzrok, a šta posledica, ali je neosporna činjenica da postoji kompatibilitet pomenutih vrednosti i uređivačke politike nekih medija.

Po obimu, iznad proseka je homofobičnih među gledaocima televizije Pink, a potom među gledaocima RTS-a. Najliberalniji su gledaoci B92, a potom televizije Fox (ostale televizije nisu uzete u obzir, jer statistički ne zauzimaju dovoljan broj ispitanika za ukrštanje podataka)

Tabela 9. Najčešće gledane televizije i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Ne gleda TV	RTS	Pink	B92	Foks	Prosek
Veoma homofobični	35	27	22	11	16	22
Uglavnom homofobični	20	34	42	25	27	33
Neutralan/ne zna	27	25	25	23	31	25
Uglavnom nisu homofobični	7	8	9	22	15	11
Nisu homofobični	12	6	3	19	11	9
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Kada su u pitanju novine, najliberalniji su među čitaocima Politike, potom među čitaocima Blica. Najkonzervativniji su čitaoci Kurira, potom Press-a (koji su u obimu homofobični, ali ne toliko u intezitetu, jer je među njima znatno više "umereno homofobičnih"), a zatim i Večernjih novosti. (ostale dnevne novine nisu uzete u obzir, jer statistički ne zauzimaju dovoljan broj ispitanika za ukrštanje podataka).

Tabela 10. Najčitanije novine i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Ne čitam novine	Blic	Večernje Novosti	Kurir	Press	Politika	Prosek
Veoma homofobični	24	16	29	30	19	11	22
Uglavnom homofobični	32	30	31	48	46	31	33
Neutralan/ne zna	26	29	22	11	25	27	25
Uglavnom nisu homofobični	10	18	10	7	7	16	12
Nisu homofobični	8	8	8	5	4	16	9
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100

8.2. POLITIČKE ORIJENTACIJE

U političkim orientacijama, odnosno izboru određene političke ideologije i filozofije, sublimiraju se mnoge vrednosti, stavovi i očekivanja ljudi. Zbog toga ne iznenađuje podatak da su glasači pojedinih političkih stranaka u manjoj ili većoj meri različiti u odnosu na stavove prema homoseksualnosti – oni na taj način iskazuju i svoj politički stav, ali se i opredeljuju prema određenim društvenim i političkim pitanjima na način na koji to čini i njihova politička stranka.

U ovom istraživanju političke orijentacije su indikovane na tri nivoa – 1) ranije izborne opredeljenje (za koga su birači glasali na prošlim izborima), 2) trenutno izborne opredeljenje (za koga bi glasali kada bi izbori bili sada) i 3) popularnost političkih lidera.

Razlika između ranijeg i trenutnog izbornog opredeljenja je napravljena zbog činjenice da je od prošlih izbora do danas došlo do jednog od važnijih događaja na partijskoj sceni Srbije, a to je cepanje Srpske radikalne stranke (SRS), kao dugo najveće opozicione stranke i stožera političke desnice. Podela stranke vodila je i podeli biračkog tela, a u istraživanjima su uočene i određene pravilnosti u toj podeli, odnosno odgovori na pitanje zašto je neko ostao uz radikale, a zašto se neko opredelio za Srpsku naprednu stranku (SNS). Izuzimajući jednu od osnovnih linija podele – popularnost lidera – primećeno je, na primer, da stav prema Evropskoj uniji značajno deli ova dva korpusa biračkog tela, u smislu da su naprednjački glasači znatno pozitivnije raspoloženi prema EU, dok glasači SRS-a ostaju jedina grupa birača koja dovodi u pitanje put Srbije u evro-integracije. Zbog ovakvih podela, interesantno je videti kako i da li se posredno stav prema ljudskim pravima, pa i pravima seksualnih manjina, posredno reflektuje na birače ovih i drugih stranaka.

Poređenje stava prema homoseksualnosti onih koji su bili birači političkih stranaka pre dve godine (kada su bili poslednji parlamentarni izbori) i birača političkih stranaka danas, daje i naznake za promenama stava u korpusu pristalica različitih stranaka prema ovoj pojavi, što je vrlo značajno i za stranke i za javnost, generalno.

Oni koji su bili glasači „Liste za Evropsku Srbiju” pre dve godine (gde su dominirali glasači Demokratske stranke (DS), ali gde su se nalazili i pristalice G 17 Plus, Srpskog pokreta obnove, Sandžačke demokratske partije, dakle niza malih stranaka vrlo različite ideoološke provinjenčije) bili su u većoj meri homofobični nego što to nisu bili i nego što su to glasači DS-a danas. Naime, tadašnji glasači te velike koalicije su u 40% slučajeva bili negativno orijentisani prema homoseksualcima, dok su u 32% slučajeva imali pozitivan stav (videti tabelu 11.). Danas, kod glasača DS-a taj odnos je 38% prema 37%, odnosno primetan je blagi pad homofobičnih i nešto veći porast onih sa pozitivnim stavom (uz smanjenje neodlučnih, videti tabelu 12.). Teško je do kraja poređiti ove dve grupe, upravo zbog toga što je biračko telo „Liste za Evropsku Srbiju” bilo nešto drugačije od samog biračkog tela DS-a danas, ali ovaj nalaz govori o blagoj promeni koja postoji u korpusu ove grupe birača i o činjenici da je glasačko telo DS-a nešto liberalnije nego što je to telo koje je glasalo za celu koaliciju pre dve godine.

Ono što je danas ostalo kao biračko telo radikala, „radikalnije” je nego što je to bilo biračko telo te stranke pre dve godine. I dok se tada u korpusu njihovih birača moglo „pronaći” 8% tolerantnih na homoseksualce, takvih u redovima današnjih radikala nema uopšte! Osim toga, broj homofobičnih je sa tadašnjih 80% porastao na 86% danas.

Nije bilo značajnije promene u ponašanju birača nekadašnje koalicije Demokratska stranka Srbije/Nova Srbija (DSS/NS) i njihovih birača danas, kao ni birača Socijalističke partije Srbije (SPS) i stranaka okupljenih oko te stranke. Ono što je interesantno kod današnjih birača SPS-a, znatno je manje onih koji nemaju stav nego u slučaju glasača njihove koalicije pre dve godine.

Očekivano, glasači Liberalno demokratske partije (LDP) su najliberalniji, nekad i danas. Među njima je znatno iznad proseka liberalnih u pogledu stave prema homoseksualnosti, tačnije odnos je potpuno obrnut u odnosu na opštu populaciju. Čini se da je došlo do određenog „pogoršanja” odnosa snaga, u pravcu postojanja nešto više homofobičnih u njihovim redovima među današnjim biračima, nego među biračima u 2008. godini; međutim, statistički, ovaj nalaz nije previše relevantan, zbog relativno malog broja uzorkovanih glasača ove stranke.

Vrlo je interesantna situacija sa glasačima Srpske napredne stranke (SNS), stranke koja nije kao takva postojala pre dve godine. U bloku protivnika homoseksualnosti među glasačima stranaka (gde su i glasači DSS, SPS, SRS) oni su danas najmanje konzervativni (mada i dalje iznad proseka), a među njima je u ovom bloku i najviše onih koji nisu negativno raspoloženi (tabela 12.). Očigledno je da je jedan deo nekadašnjih „liberalnijih” radikala danas u njihovim redovima, o čemu svedoči i podatak o stavu onih koji su radikali danas.

Tabela 11. Ranije izborne orijentacije i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Lista za Evropsku Srbiju	SRS	Koalicija DSS-NS	Koalicija SPS-PUPS-JS	LDP	Manjinske stranke	Ostale stranke	Prosek
Veoma homofobični	14	32	35	19	3	4	21	22
Uglavnom homofobični	26	42	38	49	11	46	25	33
Neutralan/ ne zna	28	18	18	26	29	39	33	25
Uglavnom nisu homofobični	18	6	6	4	26	11	4	12
Nisu homofobični	14	2	3	2	32	0	17	9
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabela 12. Trenutne izborne orientacije odnos prema homoseksualnosti (u %)

	DS	SRS	DSS	SPS	LDP	SNS	Prosek
Veoma homofobični	16	43	37	35	6	24	22
Uglavnom homofobični	22	43	34	53	17	45	33
Neutralan/ne zna	24	14	17	6	25	18	25
Uglavnom nisu homofobični	20	0	9	6	25	10	12
Nisu homofobični	17	0	3	0	28	4	9
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100

Kada je reč o poverenju u političke lidere, interesantno je primetiti da u nekim slučajevima birači u stavu prema homoseksualnosti odstupaju od onoga što je zvaničan stav lidera ili u njemu ne prepoznaju to što je njegov stav prema toj temi (ili taj lider o tome uopšte ni ne govori!). Tako, među onima kojima je Boris Tadić lider od najvećeg poverenja ima manje homofobičnih od proseka, ali je opet taj broj više od dve petine (41%). Osim toga, i među pristalicama lidera najliberalnije stranke, Čedomira Jovanovića, ima čak 30% homofobičnih.

Najkonzervativniji su oni koji imaju najviše poverenja u Vojislava Šešelja, potom u Tomislava Nikolića i Ivicu Dačića, a potom u Koštuniku i Vučića.

Tabela 13. Poverenje u lidere i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Boris Tadić	Tomislav Nikolić	Vojislav Koštunica	Ivica Dačić	Čedomir Jovanović	Aleksandar Vučić	Vojislav Šešelj	Prosek
Homofobični	41	73	62	75	30	55	90	54
Neutralan/ ne zna	26	17	21	25	30	25	8	25
Nisu homofobični	33	10	17	0	40	20	3	21
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Šta nam govore odnosi između političkih orientacija i stava prema homoseksualnosti? Ovo nije tema zbog koje se birači opredeljuju ili ne opredeljuju za neke političke stranke; političke stranke i lideri, uostalom, ni ne stavljaju ovu temu u agendu svog nastupa i programa. **Stav birača prema pojavi homoseksualnosti više je refleksija opšteg vrednosnog stava, u kom je političko opredeljenje samo jedan od elemenata, nego što pokazuje direktnе veze sa političkim orientacijama.** Ovo ne abolira političke stranke i lidera od odgovornosti koju imaju u trenucima kada se moraju opredeliti prema ovoj pojavi, jer će od toga direktno zavisiti i stav njihovih birača i posledice koje stavovi mogu da proizvedu.

8.3. SOCIODEMOGRAFSKA I REGIONALNA OBELEŽJA

Sociodemografska obeležja su utvrđivana i u prošlom istraživanju, a promene od tada nisu značajne. Pokazuje se da demografska obeležja imaju znatno manje udela nego socijalna. Pol i starost pokazuju statistički vrlo niske korelacije sa odnosom prema homoseksualnosti – žene su nešto manje homofobične od muškaraca (Ck 0,13), a mlađi nešto manje od starijih (Ck 0,19).

Nacionalnost je statistički takođe od malog značaja (Ck 0,12) – pripadnici srpske nacije su u nešto većoj meri homofobični od pripadnika nacionalnih manjina, ali je ta veza manje značajna.

Tabela 14. Pol i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Žensko	Muško	Prosek
Veoma homofobični	18	26	22
Uglavnom homofobični	31	34	33
Neutralan/ne zna	26	24	25
Uglavnom nisu homofobični	14	9	12
Nisu homofobični	11	6	9
Ukupno	100	100	100

Tabela 15. Starost i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60+	Prosek
Veoma homofobični	25	18	20	19	20	29	22
Uglavnom homofobični	27	28	29	30	42	35	32
Neutralan/ne zna	23	28	24	25	23	25	25
Uglavnom nisu homofobični	14	13	15	16	10	7	12
Nisu homofobični	11	13	11	10	6	5	9
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100

Tabela 16. Nacionalnost i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Srbi	Ostali	Prosek
Veoma homofobični	24	12	22
Uglavnom homofobični	32	33	33
Neutralan/ne zna	25	28	25
Uglavnom nisu homofobični	11	14	12
Nisu homofobični	8	14	9
Ukupno	100	100	100

Od socijalnih karakteristika, obrazovanje pokazuje umerenu statističku vezi sa stavom prema homoseksualnosti (Ck 0,29). Najkonzervativniji nisu oni sa najmanjim nivoom obrazovanja – bez osnovne ili samo sa osnovnom školom (jer se oni u većoj meri koncentrišu u grupi onih koji nemaju stav), već oni sa trogodišnjim i četvorogodišnjim srednjim školama. Visoko obrazovani su u značajnijoj meri tolerantni.

Tabela 17. Obrazovanje i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Osnovna škola	Završena škola za radnička zanimanja	Završena srednja škola	Završena viša škola ili fakultet	Prosek
Veoma homofobični	31	32	19	14	22
Uglavnom homofobični	36	41	33	24	33
Neutralan/ne zna	26	21	25	26	25
Uglavnom nisu homofobični	4	5	14	18	12
Nisu homofobični	2	2	9	18	9
Ukupno	100	100	100	100	100

Statistički, zanimanje pojedinaca je u najznačajnijoj vezi sa stavom prema homoseksualnosti u grupi ovih korelata (Ck je 0,31). Najkonzervativniji su poljoprivrednici, potom radnici, pa domaćice, dok se po toleranciji u najvećoj meri izdvajaju stručnjaci, a potom učenici i studenti.

Tabela 18. Zanimanje i odnos prema homoseksualnosti (u %)

	Poljo-privredni	Domaćica	NK -PK radnik	KV - VK radnik	Tehničar	Službenik	Stručnjak	Učenik, student	Prosek
Veoma homofobični	31	31	30	20	18	22	10	19	21
Uglavnom homofobični	45	36	34	39	29	25	2	26	32
Neutralan/ne zna	20	25	30	26	23	25	27	29	26
Uglavnom nisu homofobični	3	7	5	10	18	20	18	9	12
Nisu homofobični	1	2	3	5	12	9	20	16	9
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Istraživanje ne pokazuje značajnije regionalne razlike (Ck 0,21). Obim onih koji su negativno nastrojeni je sličan u sva tri regiona i kreće se od 50% do 60% (Vojvodina 49%, Beograd 50%, Centralna Srbija 60%), s tim što je intenzitet nešto drugačiji. U Vojvodini su, osim što su po obimu najmanje homofobični, to i po intenzitetu, jer je samo 14% ekstremno netolerantnih. Beograd je po obimu sličan kao i Vojvodina, ali je jačina homofobičnih osećanja veća, jer je po jedna četvrtina veoma ili uglavnom homofobična. Ekstremnih je u Centralnoj Srbiji takođe jedna četvrtina, ali zato je tamo 36% uglavnom homofobičnih.

Tabela 19. Regionalne razlike (u %)

	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija	Prosek
Veoma homofobični	26	14	24	22
Uglavnom homofobični	24	34	36	33
Neutralan/ne zna	22	26	27	25
Uglavnom nisu homofobični	14	15	9	12
Nisu homofobični	14	11	5	9
Ukupno	100	100	100	100

Ono što se može zaključiti o korelatima odnosa prema homoseksualnosti¹⁰ jeste da se ova pojava uglavnom uzročno-posledično vezuje za **vrednosne orientacije** (koje su plod socijalizacije, okruženja, ne/dovoljne informisanosti, reprodukcije stereotipa i predrasuda, pa i nekih psiholoških potreba za samopotrvđivanjem sopstvenih identiteta i straha od njegove ugroženost), a **manje** za neke objektivne **socijalne ili društvene karakteristike pojedinaca ili trenutno formirane stavove o različitim društvenim ili političkim pojavama**. To što je neko muškarac/žena, mlađi/stariji, radnik/stručnjak, živi u Vojvodini/Beogradu/Centralnoj Srbiji samo stvara predispozicije da se usvoje ili reprodukuju određeni sistemi vrednosti kao sistemi poželjnog ponašanja i razmišljanja; dalje, to što se biraju određeni mediji koji će se konzumirati ili što će se glasati za neke političke stranke predstavlja „izlaz“ određenih vrednosnih orientacija, koje su kompatibilne sa ideologijama, očekivanjima, sadržajima koji se traže i kojima se zadovoljava određena pozicija. U ovom međuodnosu različitih društvenih, psiholoških, kulturno-ističkih i političkih okolnosti, formira se i stav prema homoseksualnosti, koji je utoliko rigđniji ukoliko predstavlja opozit dominantnom sistemu vrednosnih orientacija, koje su još uvek tradicionalne, partijarhalne, autoritarne i konformističke i koje identitetima pridaju veliku važnost. Homoseksualnost, kao nešto što je drugačije, a istovremeno se u ovakovom sistemu vrednosti nalazi strogo u domenu privatnog, ličnog i intimnog (jer u sebi sadrži – seksualnost), sagledava se kao pretnja sistemu čim se i pomisli na manifestaciju pojave u areni javnosti.

¹⁰ Namerno se ne govori o uzrocima, već o korelatima, kao terminu koji označava postojanje veze, jer je teško u ovim slučajevima utvrditi šta je uzrok, a šta posledica.

FOKUS GRUPNE DISKUSIJE SA PREDSTAVNICIMA GLBT POPULACIJE

ZAKLJUČCI

Svrha kvalitativnog istraživanja sa predstvincima/cama GLBT populacije bila je da se dođe do odgovora na pitanja sa kakvim se problemima u društvenom i političkom okruženju susreće ova grupa, kakva je njihova percepcija položaja, ljudskih prava i sloboda GLBT osoba i grupa i Srbiji, kao i koji su načini i perspektive za poboljšanja u ovim oblastima.

Istraživanje je sprovedeno metodom fokus grupnih diskusija, kroz tri ovakva događaja koja su organizovana u Beogradu, Novom Sadu i Nišu tokom maja 2010. godine.

Učesnici fokus grupe predstavljaju pojedince/ke iz GLBT populacije koji su u različitoj meri svom okruženju otkrili seksualne orientacije kojima pripadaju, spremni su da o tome govore manje ili više javno, pa zbog toga ne predstavljaju u potpunosti reprezentativnu grupu populacije. Međutim, za ciljeve koji su postavljeni, oni predstavljaju u potpunosti merodavnu i reprezentativnu grupu, jer odgovori na pomenuta pitanja podrazumevaju njihovu „izloženost“ okruženju i javnosti u određenoj meri, kao i spremnost da govore o svom iskustvu. Sa druge strane, pojedinci/ke ovakvih karakteristikata imaju relativno dobro razumevanje problematike, sposobni su da je promišljaju i artikulišu svoje stavove, koji su bazirani na njihovom iskustvu, kao i iskustvu njima sličnih pojedinaca, koji nisu spremni na vrstu interakcije kakva je istraživanje i razgovor ovog tipa.

Svi učesnici/e fokus grupe su „out-ovani“, ali u različitoj meri, što najčešće zavisi od njihove starosti, društvenog okvira u kom se kreću i vremena od kada su out-ovali prvi put. Tako, oni koji imaju „duži staž“ od prvog priznanja okolini da imaju drugačiju seksualnu orientaciju trenutno su out-ovani većem broju ljudi iz svog okruženja. Vremenom se broj ljudi koji su upoznati sa njihovom seksualnom orientacijom povećava, do granice do kada je odnos dovoljno blizak i intenzivan da postoji potreba da druga strana zna za tu činjenicu. Kroz razgovor je potvrđen nalaz javnomnenjskog istraživanja o tome da postoji jedan broj ljudi koji su (ili to postaju) tolerantni na činjenicu da su njihovi najbliži, pre svega članovi naruže porodice, drugačije seksualne orientacije. Naime, veliki broj učesnika/ca je out-ovana svojim roditeljima, sestrama ili braći i/ili najbližem krugu prijatelja, koji su na različite načine reagovali na tu činjenicu, ali su je vremenom prihvatali i danas žive sa tim bez većih problema.

Postoji slaganje svih učesnika/ca da je situacija na polju pojedinačnog out-ovanja danas znatno drugačija nego što je to bilo ranije, pre 10 ili 20 godina. Fenomen drugačije seksualne orientacije postaje veoma prisutan u javnom životu, podstiče ljude da o tome razmišljaju, upoznaju se sa elementima te pojave, što donekle dovodi do promene klime i prihvatanja pojave i osoba sa ovim karakteristikama u većoj meri nego što je to bilo ranije. Međutim, zaključeno je i da veće prisustvo teme manjinskih seksualnih orientacija i borbe za prava GLBT osoba stvara istovremeno i oštire reakcije „na drugoj strani“, odnosno na strani oponenata i protivnika ostvarivanja prava ovih osoba.

Vidljivost manjinskih seksualnih orientacija i njihova personalizacija u javnom prostoru za učesnike/ce je osnovni kvalitet u pravcu ostvarivanja prava GLBT populacije koji postoji danas, a kog nije bilo do nedavno. Ovo je za učesnike/ce

ce važan i neophodan korak u pravcu sistemskog ostvarivanja prava GLBT osoba, mogućnosti da se organizuju i na taj način ostvare i sva druga prava. Danas postoji mnogo više mesta gde se GLBT populacija okuplja, „o tome se priča“, ljudi lakše prihvataju osobe drugačije orientacije, stvara se specifična GLBT sub-kultura, ali još uvek nije došlo do najvažnije promene, a to je institucionalno i političko prihvatanje, izjednačavanje i zaštita prava ove manjinske grupe sa pravima većine.

Iako smatraju da postoje **određeni pomaci u pogledu društvene prihvatljivosti seksualne različitosti u Srbiji**, koja je pre svega posledica opšte modernizacije i otvaranja društva i države, na nivou političkog sistema i institucionalnog garantovanja ljudskih prava, **GLBT populacija smatra da je Srbija još daleko od potrebnih standarda**. One oblasti u kojima postoji pomak, rezultat su stihiskih i spontanih tokova društvenog razvoja, a ne sistematskog činjenja onih aktera koji u svojim rukama imaju instrumente da promene stanje stvari. Ovde se pre svega misli na državu – postoji, naime, konsenzus oko toga da država i ono što čini u oblasti promovisanja i poboljšanja ljudskih prava, čini pod pritiscima koji dolaze spolja, a ne na osnovu sagledavanja autentičnih potreba samih grupa kojima su ta prava potrebna i koristi koje društvo ima od toga.

Iz ovog razloga, **ne postoji poverenje u državu** u celini, kao ni u jednu pojedinačnu instituciju, kao u aktere koji žele da pomognu GLBT populaciji da u potpunosti ostvari svoja prava. Međutim, uprkos tome, postoji svest o tome da je prošlo vreme konfrontiranja državi i zatvaranja u avangardne krugove borbe koja bez partnera nema nikakve šanse na uspeh i da je neophodno raditi sa onima koji mogu i moraju da pomognu, prepoznavati njihove interese i motive i graditi partnerstva na racionalnim osnovama. Osim donošenja zakona i menjanja institucionalnog okvira u pravcu punog izjednačavanja svih građana, bez obzira na seksualnu orientaciju, kao osnovni zadatak države se vidi i **promena svesti** njenih građana (što je za učesnike/ce jedan od najvažnijih preduslova za poboljšanje njihovih prava), pre svega kroz informisanje i afirmativne poruke, ali i kroz promene u obrazovnom sistemu, koji mlade generacije treba da priprema da u potpunosti prihvataju različitosti.

Slična situacija je i sa **političkim strankama**. Ne postoji zapaženo poverenje ni u jednu stranku pojedinačno da ona ima namjeru da se „zameri“ većinskom javnom mnenju i otvoreno počne da zastupa prava seksualnih manjina, već dominira mišljenje da su političke stranke promenljive i nejasne po pitanju prava GLBT populacije. Međutim, zanimljiva je percepcija stranaka kroz odnos državnih institucija prema GLBT pitanju, tj. preovlađuje mišljenje/očekivanje da onda kada stranke uđu u institucije, one trebaju da rade u interesu svih građana, pa i GLBT osoba, bez obzira na njihove političke ideologije.

Poverenje postoji u civilni sektor, pre svega u **nevladine organizacije**, koje se za sada jedino vide kao ozbiljni zatupnici prava manjina. Prema **medijima** postoji protivrečan stav – sa jedne strane, smatra se da oni doprinose poboljšanju društvene klime, jer služe kao „prozor u svet“ kroz koji ljudi u Srbiji mogu da vide da različitosti zaista postoje i da nisu uvek opasnost. Sa druge strane, međutim, smatra se da mediji svojim senzacionalističkim izveštavanjem, mogu dodatno da stigmatizuju GLBT populaciju i time učine korak nazad.

Za promenu društvenog okruženja je, po rečima pojedinih učesnika/ca, važan i **stav samih predstavnika/ca GLBT populacije** - što su oni spremniji da govore o sebi, što su više eksponirani, što više među javnim ličnostima ima osoba iz ove populacije, to se neminovno rađa veće poštovanje, prihvatanje i veća tolerancija.

Kao vrlo važnog partnera u nastojanjima da se promeni položaj GLBT populacija vidi **međunarodnu zajednicu**, pre svega njihove predstavnike koji deluju u zemlji i koji imaju pravo razumevanje i instrumente da pomognu i populaciji i državi da učini pomake.

Pripadnici/e GLBT populacije biraju svoje okruženje u kom se kreću, prilagođavaju ga sebi i sebe tom okruženju, pa diskriminacija u interpersonalnim odnosima postoji u maloj meri ili je nema uopšte. Međutim, u situacijama u kojima ne mogu da biraju svoje okruženje i „prinuđeni“ su da se u njemu kreću, **diskriminacija postoji i to u značajnoj meri**. Reč je, pre svega, o radnom okruženju. Na sve tri fokus grupe čuli su se najmanje jedno lično i više posrednih iskustava diskriminacije na radnom mestu zbog drugačije seksualne orientacije, bilo da je ona bila latentna ili direktna i otvorena. Ono što još više zabrinjava jeste reakcija diskriminisanih, koji se uglavnom povlače iz takvog okruženja, pa i po cenu ostanka bez posla. Postoji znanje o tome da je na snazi Zakon o zabrani diskriminacije, ali je očigledno neophodno još dosta raditi na njegovoj primeni, posebno sa onima koji taj zakon treba da koriste.

Više učesnika/ca su imali lična iskustva sa nasiljem zbog toga što su GLBT osobe. Ostali učesnici fokus grupa nisu imali direktna iskustva, ali znaju za mnoge primere nasilja iz svog okruženja – najčešće reakcije su bile povlačenje, mirenje sa situacijom i sl. Međutim, iako nisu svi doživeli fizičko nasilje, većina je doživela verbalno nasilje, prozivanje, dobacivanje, pretnje, na šta je reakcija bila ili povlačenje ili odgovaranje „istom merom“. Primetno je da **ne postoji poverenje u pravosudni sistem, tj. da se slučajevi nasilja mogu procesuirati na pravi način**, kao i što nema poverenja u institucije i sistem generalno.

Na svim fokus grupama iskazana je i **potreba za boljim i efikasnijim samoorganizovanjem GLBT populacije**, kroz organizovanje, koordinaciju aktivnosti i međusobnu solidarnost i pomoć.

Parada ponosa, kao ključni događaj po kom javnost generalno percipira seksualnu različitost u Srbiji, bila je tema i na fokus grupama. Ne postoji dilema da li je takav događaj potreban Srbiji i njima samima, ali postoji razmimoilaženja kako ovaj događaj zaista iskoristiti na pravi način, a izbeći njegovo pretvaranje u svoju suprotnost. **Bolja saradnja sa državom**, kao i **međusobna bolja organizovanost i koordinacija GLBT organizacija** dva su preduslova za dobru pripremu buduće Parade, koja mora početi na vreme, ozbilnjim lobiranjem i zagovaranjem sa svima koji mogu biti partneri. Parada ne treba da bude sama sebi svrha, po mišljenju učesnika/ca, i ne treba da se održava po svaku cenu, već je treba dobro pripremiti, što znači da ona mora biti potpuno bezbedna kako bi ispunila svoju svrhu.

Očekivano, primećene su određene razlike u percepciji i objektivnim okolnostima u grupama koje su održane u Beogradu, Nišu i Novom Sadu. Te razlike se vide, najpre, u tome što u Nišu, za razliku od Beograda i Novog Sada, ne postoji nijedna organizacija koja zastupa prava GLBT populacije, kao i nijedno mesto na kom se ova zajednica okuplja. Zbog toga, učesnici/ce smatraju da su oni u lošijem položaju nego njihovi prijatelji u Beogradu i Novom Sadu. Osim toga, smatraju svoju sredinu konzervativnijom i nepovoljnijom za promociju GLBT prava, jer kako sami tvrde, sem njih i još nekolicine, ne znaju da je još neko „out-ovan“ u Nišu.

Za razliku od toga, u Beogradu, pa i u Novom Sadu, sagovornici ističu veći stepen slobode „da budu to što jesu“ (u Novom Sadu čak i više), ali to više govori o samoj zajednici nego o okruženju, koje nije bolje nego u drugim gradovima ali u njima zajednica reaguje zatvaranjem u sopstvene krugove više nego u Beogradu.

ISTRAŽIVANJE ODNOSA PREMA GLBT OSOBAMA U RADNOM OKRUŽENJU

Svrha ovog dela istraživačkog projekta bila je da se utvrde stavovi poslodavaca i rukovodilaca u različitim vrstama radnih organizacija prema osobama manjinske seksualne orientacije, sa naglaskom na temama postojeće ili potencijalne diskriminacije.

Istraživanje je sprovedeno u 20 subjekata, različitog statusa – u privatnim preduzećima (i to u delatnostima proizvodnje, usluga i trgovine), javnim preduzećima i javnim ustanovama i servisima (srednje škole, javna radiodifuzna preduzeća, pravosuđe). Od 20 subjekata, 12 se nalazi u Beogradu, pet u Nišu i tri u Novom Sadu. Najmanji broj zaposlenih u anketiranim preduzećima je 10, a najviše 476. Većina pripada srednjem nivou preduzeća, koja imaju između 20 i 100 zaposlenih.

Metodologija istraživanja su bili dubinski intervjuvi sa vlasnicima, direktorima, menadžerima ili drugim rukovodiocima.

Intervjuvi sa predstavnicima ove ciljne grupe imali su format „levka”, odnosno u razgovoru se išlo od opštih tema ka pojedinačnim i konkretnijim. Na početku, bilo je neophodno upoznati se sa opštim stavom sagovornika prema pojavi drugačije seksualne orientacije, indikovane kroz homoseksualnost, kao najprepoznatljiviji reprezent pojave.

Predstavnici preduzetničkih i menadžerskih elita u Srbiji se međusobno znatno razlikuju u opštem stavu prema homoseksualnosti – razlike među njima prate razlike koje postoje u opštem javnom mnenju. Činjenica da neko pripada ovom društvenom sloju ne uslovjava stav prema pojavi, što potvrđuje nalaz iz javnomnenjskog istraživanja po kom su vrednosne orientacije (a ne, na primer, sociodemokratske odlike) osnovni korelat stava prema pojavi homoseksualnosti. Međutim, ono što je zajedničko najvećem broju sagovornika je činjenica da poseduju izgrađenu svest o društvenom prihvatanju pojave, bez obzira na lični stav prema homoseksualcima. U skladu sa tim, i kada lično imaju negativan stav, daju očigledne socijalno prihvatljive odgovore koji indikuju prihvatanje postojanja homoseksualnosti na širem društvenom planu, pa i na planu poslovnog okruženja. Tako, lepeza odgovora na pitanje o opštem odnosu prema homoseksualnosti se kreće od toga da je to za njih „devijantno ponašanje“, pa do toga da je to za njih potpuno prihvatljiva pojava i da osobe drugačije seksualne orientacije u njima kao poslodavcima i rukovodicima mogu imati punu podršku. Ove razlike u opštem stavu se „nivelišu“ kada se u pitanjima došlo do toga kako bi se ponašali prema GLBT osobama kao svojim zaposlenima, kada svi daju odgovore da im ta činjenica ne bi smetala. Može se reći i da je to osnovni zaključak ovog dela istraživanja, jer nije bilo nijednog sagovornika koji je eksplicitno rekao da mu ta pojava i osobe smetaju na radnom mestu, dok god stručno i profesionalno obavljaju svoj posao. **Svi ispitanici ističu da im je bitan profesionalizam u radu i profil date osobe za radno mesto na kom se nalazi, a da seksualna orientacija ne utiče i ne bi uticalo na stav prema toj osobi kao zaposlenom.**

Ove nalaze treba uzeti sa određenom rezervom iz više razloga. Najpre, malo je verovatno da svako ko izjavi da je za njega homoseksualnost „devijacija u ponašanju“, nekoliko minuta nakon toga izjavi da nema ništa protiv da mu takva osoba bude neko sa kim deli radni prostor¹¹. Dalje, primećeno je da pojedini sagovornici u formalnom delu trajanja intervjuja daju jednu vrstu odgovora, a da nakon završetka, „off the record“ daju komentare koji nisu u skladu sa datim odgovorima¹². Sve ovo govori o

¹¹ Vrlo je verovatno da postoje oni koji prave ovu vrstu distance, ali je pitanje da li svi oni koji imaju ekstremno negativan stav prema pojavi mogu na pravi način da reaguju ili arbitriraju u ekstremnim situacijama, kakva je na primer konkretni primer diskriminacije jednih zaposlenih prema drugima po osnovu seksualne orientacije.

¹² Najbolja ilustracija ove činjenice, koja govori i o nerazumevanju suštine ljudskih prava i slobode izražavanja identiteta i posebnosti, ogleda se u odgovorima „a zašto bi neko javno na poslu otkrivaо da je homoseksualac, kada se zna kako ljudi reaguju! To je njegova privatna stvar i šta ima o tome da se priča, posao je posao, to neka kaže svojim prijateljima“.

tome da je nivo davanja socijalno poželjnih odgovora ove grupe ispitanika znatno veći nego što je to uobičajeno. Ovo posebno dolazi do izražaja kada je reč o reagovanju na diskriminaciju koja bi se dešavala u njihovim preduzećima. Svi sagovornici imaju svest o odgovornosti koju imaju kao rukovodioci ili vlasnici preduzeća, pa tvrde da bi reagovali na svaki oblik diskriminacije tako što bi je onemogučili ili sankcionisali. Protivrečnosti će biti jasnije nakon sagledavanja odgovora na pitanja po temama o kojima se razgovaralo.

Svi ispitanici su davali odgovore na onaj deo upitnika koji je hipotetički tretirao situacije sa „out-ovanim“ GLBT osobama, jer niko od njih nije imao do sada iskustva sa konkretnim situacijama i osobama u svom radnom okruženju. Svi su tvrdili da ne znaju da li u njihovim radnim kolektivima ima GLBT osoba, odnosno da iako ih ima, one nisu javno eksponirane svojim seksualnim orientacijama.

Na pitanje kako bi se ponašali prema GLBT osobi na poslu, najveći broj sagovornika smatra da bi se ponašali kao i prema svim drugim zaposlenima, odnosno da činjenica drugačijeg seksualne orientacije ne bi uticala na profesionalni odnos prema toj osobi. Manji broj njih je rekao da „ne zna kako bi se ponašali“, jer nisu imali ovakve osobe u svojoj blizini. Ova grupa ispitanika na slična pitanja do kraja razgovora je birala takav odgovor, što može indikovati i iskreno nerazmišljanje o temi, ali i neku vrstu mimikrije koja prikriva otvoreno negativne stavove onih koji ne žele da do kraja daju poželjne odgovore, ali ne žele ni da „idu protiv sebe“.

Iako većina rukovodilaca smatra da ni drugi zaposleni u njihovim preduzećima/institucijama ne bi imali problem da rade sa GLBT osobom, sigurnost u ovaj odgovor je manja nego u ličnom slučaju. U ovom slučaju, veći broj nije siguran i ne zna kakve bi bile reakcije drugih zaposlenih, dok neki smatraju da bi bilo otvorenih otpora „među starijim kolegama ili onim manje obrazovanim“. Većina priznaje da bi bilo „govorkanja iza leđa“, jer je generalno takav odnos prema ovoj pojavi u našem društву, **ali da oni ne bi reagovali na takve situacije**, kao što ne bi ni kada nekoga iza leđa ogovaraju „jer se loše oblači“.

Niko nije otvoreno rekao da bi imao problem da zaposli GLBT osobu koja ih sa tom činjenicom upozna na, na primer, razgovoru za posao, dok god ta osoba zadovoljava kriterijume za radnu poziciju na koju konkuriše. Na ovom mestu su svi još jednom istakli da su im samo bitni „profesionalizam i odnos prema poslu“.

Jedan tip institucija odstupa od ovog pravila, a to su obrazovne institucije. Istraživanje je rađeno u dve srednje škole (u Nišu i Beogradu), a direktori su u ovim slučajevima isticali da je njihova pozicija „specifična“, jer bi morali da vode računa o tome da li bi roditelji dece koja pohađaju njihove škole imali nešto protiv zapošljavanja GLBT osoba u njihovim školama! Oboje intervjuišanih smatraju da bi se suočili sa otporima nekih roditelja, ali ne znaju kako bi reagovali u ovakvim situacijama, odnosno da li bi uprkos tome, zaposlili homoseksualca u svoj kolektiv. Konkretni odgovori su izbegnuti davanjem opšteg odgovora da bi se „morali konsulovati sa stručnim službama, nekim u ministarstvu“ i slično.

Svi ispitanici listom tvrde da bi sprečili bilo koju vrstu diskriminacije u svojim preduzećima. Međutim, već se u obrazlaganju ovakvog odgovora moglo naslutiti nekoliko važnih stvari. Najpre, samo razumevanje diskriminacije – jedan broj sagovornika uopšte nije siguran u to što su vidovi diskriminacije, za neke je to ignorisanje na poslu, za druge „tek“ fizički obračun sa neistomišljenicima. U skladu sa tim, i odgovori kako bi se konkretno reagovalo su različiti. Dalje, već se u samim odgovorima na to kako bi se reagovalo na diskriminaciju prema GLBT osobama vide ugrađene neke od tipičnih predrasuda, koje na kraju problematizuju i samu reakciju na diskriminaciju i obesmišljavaju je.

Jedni bi „reagovali po propisima” i ovo je grupa koja ima najmanje poznavanje materije diskriminacije na radnom mestu, jer nisu sigurni ni o kojim propisima se radi, niti šta oni podrazumevaju. Jedino što znaju jeste da treba da reaguju, odnosno da je diskriminacija nepoželjna. Druga grupa bi „usmeno upozorila i razgovarala sa onima koji prave probleme”, a ukoliko se i tada ništa ne promeni, konsultovali bi propise. Neki bi „ispitali celu situaciju”, odnosno videli da li su one osobe koje se žale na diskriminaciju po osnovu seksualne orientacije svojim ponašanjem ili izgledom provocirale one koji ih „diskriminišu”. Ovde je na delu tipična zamena teza da je diskriminacija često izazvana i da su često sami diskriminirani „krivi” kao i predrasuda da GLBT osobe uvek izgledaju i ponašaju se na način koji je atipičan, da su napadni, da ugrožavaju heteroseksualnost drugih i slično. Tek na ovakvim primerima se vidi pravo stanje stvari, odnosno uviđa činjenica da ovakve osobe imaju i same negativan stav, a još češće se u ovakvim primerima vidi tipično neznanje i nerazumevanje suštine pojave.

Teškoće u odgovorima na pitanje kako bi reagovali u slučajevima diskriminacije potiču delom i iz činjenice nepoznavanja propisa ili nedostatka akata. Naime, **većina preduzeća nema nikakav interni pravilnik o ponašanju zaposlenih, a i koji imaju takav akt, u njemu se ne pominje diskriminacija**. Ti akti su uglavnom opšteg tipa (pravilnici ili poslovniči o radu, statut, kodeks ponašanja zaposlenih, a imaju ih samo javna preduzeća i državne ustanove, ne i privatne firme). Svi se izgovaraju time da primenjuju odredbe drugih akata (Zakon o radu, kolektivni ugovori...), a pet od dvadeset intervjuisanih je pomenulo i Zakon o zabrani diskriminacije, iako nisu do sada imali priliku da po njemu postupaju¹³.

Direktor jednog autoprevozničkog preduzeća (koje ima interni kodeks ponašanja zaposlenih) je izjavio da planira da nakon usvajanja zakona o mobingu, unese u kodeks i razrađene odredbe tog zakona, kao i da tom prilikom uvede i termine diskriminacije po svim, pa i po seksualnim osnovama.

Iz razgovora sa intervjuisanim, stiče se utisak da se ne polaže i ne ulaže mnogo u edukaciju zaposlenih mimo one koja je stručnog tipa i u vezi su sa delatnošću kojom se preduzeće bavi. Osim stručne edukacije, jedino što se u nekim preduzećima organizuje, jeste edukacija u oblasti veština komunikacije, javnog nastupa i PR-a. Samo u jednom preduzeću su do sada slali svoje zaposlene na trening koji je u vezi sa ljudskim pravima, a koji se konkretno ticao rodne ravnopravnosti. Osim toga, ne posvećuje se posebna pažnja ni ljudskim resursima (HR), jer ne postoje posebna odeljenja za ovu oblast, već se time uglavnom bavi sporadično, u okviru opštih pravnih i kadrovskih službi u javnim preduzećima i firmama, dok se ovom materijom u privatnim preduzećima bavi ili sam vlasnik ili još najviše jedna osoba kojoj je to drugi ili treći posao u opisu radnog mesta. Izgovori za to što se ne ulaže u edukaciju i što ne postoje posebna HR odeljenja ili osobe je loša finansijska situacija i nemogućnost da se ulaže u ovu oblast, a ne nepostojanje volje za nečim takvim.

Sve što se može izvesti kao zaključak iz ovog dela istraživanja u značajnoj meri je zasićeno vrlo očiglednim davanjem poželjnih odgovora u smeru u kom ova grupa sagovornika zna da makar nije „pristojno” negativno govoriti o nečemu o čemu neko želi da se razgovara. Drugi važan zaključak je i da je nepoznavanje „materije” izuzetno veliko, tačnije, ne polaže se velika pažnja na pojavu i regulisanje diskriminacije na radnom mestu, generalno. Iako svi tvrde da do sada nije bilo takvih slučajeva, situacije u kojima bi se pojavila diskriminacija nose rizik od toga da se ne bi znalo kako se reaguje ili da bi reakcije bile pogrešne i više u skladu sa ličnim osećajem i odnosom prema pojavi i GLBT osobama, nego prema nekim propisanim procedurama.

¹³ Ovo je verovatno zbog toga što se ni od jednog sagovornika nije mogao dobiti odgovor na pitanje da li je bilo nekog oblika diskriminacije u njihovim preduzećima i kako su takvi slučajevi rešavani. Svi su odgovorili da kod njih nema problema te vrste. Ovo je i očekivano, jer vlasnici ili rukovodioци imaju potrebu da naglase da je ono čime oni upravljaju dobro i da nema loših međuljudskih odnosa, pa je sigurno nešto i prečutano.

GSA SE ZAHVALJUJE SVIMA KOJI SU
POMOGLI DA SE ISTRAŽIVANJE
REALIZUJE, A POSEBNO:

GLBT OSOBAMA,
UČESNICIMA/AMA FOKUS GRUPA

RUKOVODILOCIMA I MENADŽERIMA
KOJI SU UČESTVOVALI U ISTRAŽIVANJU

OGRANKU GSA U NOVOM SADU

GRUPI ZA PODRŠKU GEJ MUŠKARCIMA
U NOVOM SADU

ALTERNATIVNOM KULTURNOM CENTRU
U NIŠU

PREDRASUDE SU ONO ŠTO **BUDALE** KORISTE KAO **RAZUM**

VOLTER (1694-1778)
Jedan od najvećih
francuskih
pisaca i filozofa.

PROJEKAT REALIZOVALI:

GSA TIM:

MIRJANA BOGDANOVIĆ
NENAD SARIĆ
LAZAR PAVLOVIĆ
DRAGAN LONČAR (DIZAJN)
BORIS MILIČEVIĆ

CESID TIM:

DORĐE VUKOVIĆ
MILOŠ MOJSILOVIĆ
IVO ČOLOVIĆ

KOREKTURA: VESNA GAJIŠIN
PREVOD: GLOBE TRANSLATIONS
BEOGRAD